

הלולב וסוכה, (ב) דהא דאמרין מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות לאסוקי דאינן חייבות ואינן צריכות, אבל אם חפצות לכא עצמן במצות הרשות בידה, ואין מוחין לה, דלא גרעא ממי שאינו מצווה ועושה, ומאחר דמקיימת מצוה היא ואי אפשר לה בלא ברכה, תדע דהא (ג) דאמרין הכל עולין למנין שבעה ואסילו אשה אלמא אשה עולה ומברכת, (ד) אע"ג דפטוריה מתלמוד תורה מולמדת, אותם את בנינם לדבר במ (דברים י"א י"ט), [בניכם] ולא בנותיכם, ש"מ אם רצתה לקיים מצות עשה, הרשות בידה, ואין כאן משום ברכה לבטלה:

הלכות לולב.

[רסח] (א) ואין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון של חג כלולבו של חבירו, אלא אם כן נותנו לו במתנה, אבל בשאול אינו יוצא כלולבו של חבירו ולא בגזול, ובשאר כל ימות החג אדם יוצא ידי חובתו כלולבו של חבירו, (ב) מנא הני מילי, דתנו רבנן ולקחתם לכם, (ויקרא כ"ג ט') שתהא לקיחה תמה לכל אחד ואחד, (ג) מדרה ליה למכתב ולקחת וכתוב ולקחתם, לכם משלכם, להוציא את השאול ואת הגזול, (ד) מכאן אמרו אין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון של חג כלולבו של חבירו, אלא אם כן נותנו לו במתנה, (ה) ומעשה ברבן גמליאל (ור' עקיבא) ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה (ור' עקיבא) שהיו כאין בספינה ולא היה לולב אלא לרבן גמליאל בלבד שלקחו באלף זוז, נטלו רבן גמליאל ויצא בו (ונתנו במתנה לר' טרפון נטלו ויצא בו), נתנו לר' יהושע, נטלו ר' יהושע ויצא בו ונתנו במתנה לר' אלעזר בן עזריה [נטלו ר' אלעזר בן עזריה] ויצא בו ונתנו במתנה לר' עקיבא, נטלו ר' עקיבא ויצא בו והחזיר לרבן גמליאל, למה לי למימר החזירו, מילתא אנב אורחיה קמ"ל, דמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה, (ו) כדרכא דאמר רבא הנותן (לולב) [אתרונ] לחבירו על מנת שיחזיר לו, נטלו ויצא בו והחזירו יצא, ולא החזירו לא יצא, למה לי למימר שלקחו באלף זוז, להודיע כמה מצות חביבות עליה, (ז) מ"י למה לי למימר החזירו, מה' אנו למדין מחזרה זו דאיצטרך תנא למתנייא במתני', הא קמ"ל דרבן גמליאל על מנת להחזירו לו נתנו להם, ואסילו הכי הוא מתנה עד שיצא בו החזירו יצא, דמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה, והרי החזירו, אבל לא החזירו איגלאי מילתא דמעיקרא גזול הוא בידו:

[רסמ] (א) ש"מ שצריך אדם לדקדק על לולב ואתרוג ביום טוב הראשון,

הובא גם במח"צ צד 418. וע"ש בדברי חרש"ח הערה ז' שהאריך בזה והביא דברי גדולי הראשונים. (ג) דהא דאמרין קידושין כ"ט ע"א במשנה. (ג) דאמרין הכל עולין למנין שבעה. מגילה כ"ג ע"א. (ד) אע"ג דפטורה מתלמוד תורה. קידושין כ"ט ע"ב.

[רסח] (ב) ואין אדם יוצא ידי חובתו בו. עיין במשנה סוכה ס"א ע"ב ותובא גם במח"צ ס"י שס"ד (צד 418) ולמני זה נמצא שם ס"י ש"ס הלכות קצובות לרב יחזריא גאון ה' סוכה, ס"י שס"א מ"י מר"ת. ס"י שס"ב הלכות גדולות קצובות מרב יחזריא גאון מהלכות לולב. ס"י שס"ג מ"י מר"ת. (ג) מנח"מ דח"ד. גמרא שם והובא בבה"ג ח"ל סוכה, ובגמרא הגי' שתתא לקיחה ביד כל אחד ואחד. (ג) מדרה ליה למכתב ולקחת וכתוב ולקחתם. בה"ג שם וכן הובא בתוס' שם מלא כתוב ולקחת לשון יחיד. (ד) מכאן אמרו. שם שם. והובא בבה"ג. (ה) ומעשה ברבן. שם שם. (ו) כדרכא דאמר רבא. שם שם. (ז) מ"י למה לי למימר החזירו בו עד גזול הוא בידו. הוא לשון רש"י בגמרא שם.

[רסמ] (ב) ש"מ שצריך אדם לדקדק על לולב ואתרוג. הובא ג"כ במח"צ שם ע' 419.

שלא יהא נזול ולא שאול, וכל בני העיר שאין להם אלא לולב אחד ואתרוג אחד, צריך שיהא דעתם כולם ליתנו לכל אחד במתנה בשעת שמברך בו, (ב) או כולם [יסקירו] ואותו שיקהוהו לצאת בו יהא זוכה בו מן (העיקר) [ההפקר] ולאחר שבירך צריך שיהא גם הוא מפקירו, או נתנו במתנה לחבירו הרוצה לצאת בו אחריו, וכן יעשו כולם, ומי שאינו מדרקק בדבר אינו יוצא ידי חובתו. ובשאר ימות החג, לריתניהו בנטילת לולב אלא מדרבנן, אדם יוצא ידי חובתו בלולבו של חבירו, דהא כתיב ולקחתם לכם ביום הראשון, ראשון דווקא:

[רע] (א) והיכא דאיכלע יום טוב הראשון של חג בשבת, לא מסקינן ליה להושענא ולא מברכינן ביה, אע"ג דכתיב ביום הראשון (ב) [ואמרו רבנן] ביום ואפילו בשבת, הני מילי במקדש, אבל בנבולין לא, מאי טעמא (ג) אמר רבה נזירה שמת יטלנו בידו וילך אצל בקי ויעבירו ד' אמות ברשות הרבים, והיינו [טעמא] דשופר ומגילה. (ד) פ"י ללמוד ניענעו או ברכתו. (ה) ויעבירו, אפילו בשדה ולולב בידו יש לגזור על הדבר:

[רעא] (א) אם חסר אדם מדי מינין של לולב אינו יוצא ידי חובתו, (ב) דתנו רבנן ד' מינים שבלולב שנים מהן עושין פירות, ושנים מהן אין עושין פירות, העושין פירות זקוקים לשאין עושין פירות, ושאין עושין פירות זקוקים לשעושין פירות, דאין יוצאין ידי חובתן עד שיהיו כלם כאגודה אחת, וכן הוא אומר הבונה בשמים מעלי(ו) ותיו ואגודתו על ארץ יסדה (עמוס ט' ו'). (ג) פ"י עושין פירות אלו תלמידי חכמים שהם מבקשים רחמים על בעלי בתים שינצלו מן הפרעניות, (ד) כדשלתו מתם יכעון רחמי

(ג) או כולם יפקירו. כן תקנית וכ"כ בכ"י ב' ובס' חסדרים, ובמחזי כטעות ויפקירותו וע"ש בחצרה ח'. ובמסמך שלאחריו נאמר לנכון שיהא גם הוא מפקירו.

[רע] (ב) והיכא דאיכלע יום הראשון של חג בשבת. הוא לשון הבח"ג ה' סוכה. (ג) ואמרו רבנן. סוכה מ"ג ע"א. (ג) אמר רבה. שם מ"ב סע"ב. (ד) פ"י ללמוד ניענעו או ברכתו. הוא לשון רשי בגמרא שם. (ה) ויעבירו אפילו בשדה ולולב בידו יש לגזור על הדבר. חלשון משוכשך ובלתי מוכן. וכ"כ ב' חסר כל זה מן ויעבירו ומתחיל במאמר שלאחריו אם חסר ובס' חסדרים חסר ג"כ ואחר פ"י ללמוד ניענעו או ברכתו פ"ס ויש לגזור על הדבר הוא כמו שנמצא לפנינו בכ"י פארמא. והעיקר חסר מן חספ"י. וראיתי שהלשון מתוקן במחזי צד 419 וכך איתא שם פ"י ללמוד ניענעו או ברכתו ואח"כ הובא פ"י על ויעבירו ד' אמות ודל ואם תאמר הוה ליה למימר ויוציאנו. דהא הוצאת קדמה להעברה איכא למימר דאפילו (לו) [הוא] בשדה ולולב בידו יש לגזור אהעברה ולכן נקם חצרת. וכן יש לחקן לפנינו בסדרו וע"ש מה שכתב ההד"ץ רש"י דל בהצירה ל'. ולפנינו ברש"י בגמרא אין זכר מזה. והנה במחזי צד 420 נמצא עוד מאמר גדול אי נמי דהכא במה עסקין כו' עד צד 421 דתוה ליה סוזה הבאה בעבירה. ואינו בסדרו שלפנינו וכן לא נמצא בכ"י ב' ולא בס' חסדרים ואחר הפסוק במחזי חמאמר ואם הית חסר אחד סד' מינים שהוא לפנינו בס' רע"א.

[רעא] (ב) אם חסר אדם מדי מינין של לולב. בח"ג שם ה' סוכה והובא גם במחזי צד 421. (ג) דתיר ד' מינים שבלולב שנים מהן עושין פירות. מנחות כ"ז ע"א ועיין בפסיקתא דר"כ פסקא ולקחתם לכם (קפ"ה ע"א) אלא יעשו כולם אגודה אחת והן סכפרין אלו על אלו. והעירותי שם בחצרה קי"ז בסדרש וי"ר פ' ל' נוסף ואם עשיתם כך אותה שעת אני מתעלה החדר חבונה בשמים מעלותיו ואיכתי הוא מתעלה כשהן עשין אגודה אחת שני ואגודתו על על ארץ יסדה והבאתי שם גם מאמר חז"ל סמנחות. (ג) פ"י עושין פירות כו' עד לחכמים ותלמידיהו. ברש"י בגמרא מנחות שם לא נמצא הפירוש הזה. והוא לקוח מבח"ג ה' לולב (ליד ע"ב). (ד) כדשלתו מתם. חולין צ"ב ע"א בשינויים קטנים והובא ג"כ בבח"ג שם.

סדור רשי

איתכליית דליקיימי עלייא, דאי לא עלייא [לא] מתקיימת איתכלייתא. (ה) ושאינ עושין פירות אלו בעלי בתים שהם צריכים לעשות נחת רוח (ו) לחכמים ותלמידיהן. (ז) וחניא ארבעה מינים [שבלולב] כשם שאין סוחתין מהן, כך אין מוסיפין עליהן. (ח) לא מצא אתרוג לא יביא [לא] סריש, ולא רימון, ולא דבר אחר, וכולן כמושין [נשרים] בישינן ססולין, (ט) סריש קורדוויין, כמושין פלצדייש. (י) פשיטא מהו דתימא ליתיה דלא תשתכח תורת אתרוג, קמ"ל דא"כ נסיק מיניה חורבא דיומנין אינא למסרך:

[רעב] (א) תצריך למיהוי שיעור דהדס וערבה שלשה טפחים, ואי טפי מנ' טפחים כשר, בציר מנ' טפחים ססול, (ב) דתנו רבנן וכבר עלו זקני בית שמאי וזקני בית הלל, לעליית [יונתן] בן בתירא [ואמר] ציצית אין לה שיעור [כיוצא בו לולב אין לו שיעור, ומקשינן אין לו שיעור] כלל, והתנן לולב שיש בו שלשה טפחים כדי לנענע בו כשר, אלא אין לו שיעור למעלה דאי טפי משלשה טפחים כשר, אבל יש לו שיעור למטה דאי בציר משלשה ססול:

[רעג] (א) אמר רב יהודה אמר שמואל שיעור הדס וערבה (ב) [שלשה], ולולב ארבעה כדי שיהא לולב יוצא מן ההדס טפה, ור' פנך אמר ר' יוחנן שדרו של לולב צריך שיצא מן ההדס טפה. (ג) זהו צד העשוי כשדרה של בהמה, שהחוליות והצלעות מחוברות בה מיכן ומיכן, כמו כן הלולב גדל מחיצות ועליו עולין מיכאן, ואמצעו חלק, ועולה כמקל, ואותה שדרה האמצעית צריך שתהא יוצאה למעלה מן ההדס וערבה טפה, לכד מה שהעלין ארוכין למעלה, לאחר שכלתה השדרה שאין עוד עלין מדובקין ועולין בו. והלכה כר' יוחנן מחבריו, (ד) כדאמרין במס' ביצה בפרק ראשון:

[רעד] (א) אמר רבא לולב בימין ואחרון בשמאל, מאי טעמא הני תלת מצות והכא חדא מצוה, אמר ליה רב ירמיה לר' זריקא מאי טעמא מברכין אלולב לחודיה, אמר ליה הואיל ונבזה מכולן, ולגבהיה לאחרון טפי ולברכי עליה, אלא הואיל ובמינו

(ס) ושאינ עושין פירות אלו בעלי בתים כו'. גם זה לא נמצא ברש"י בנמרא שם. (ו) לחכמים ותלמידיהן. במח"ז נוסף אחר זה מ"י לולב ואחרון שעושין פירות מכפרי' על בעלי בתים שאינן עושין פירות, והדס וערבה שאין עושין פירות מכפרי' על תלמידי חכמים שעושין פירות. (ז) וחניא ארבעה מינים [שבלולב]. סוכה ל"א ע"א וזה לא הובא בבב"ג שם. (ס) לא מצא אתרוג שם שם. (ט) סריש קורדוויין כמושין פלצדייש. כן הוא בפריש"י בנמרא שם. (י) פשיטא מהו דתימא שם ל"א ע"ב.

[רעב] (ב) וצריך לסיחוי כו'. בבב"ג שם. (ג) דתיר וכבר עלו זקני. מנחות מ"א ע"ב.

[רעג] (ב) אמר רב יהודה אמר שמואל. סוכה ל"ב ע"ב והובא בבב"ג שם ובמח"ז סי' שס"ה. (ג) שלשה כו'. כן תקנתו ונמצא לנכון בכ"י ב' ובס' הספרים ובמח"ז. ובבב"ג איתא כך אמר רב יהודה אמר שמואל שיעור הדס וערבה שלשה טפחים ולולב ארבעה כדי שיהא לולב יוצא מן ההדס טפה, ורבי פנך אמר יוחנן שדרו של לולב חוטמא דמיצעתיה צריך שיצא מן ההדס טפה לבר מהוציאה. (ג) זה צד העשוי כשדרה של בהמה. הוא הפירוש וגם במח"ז כתוב "ס"י". (ד) כדאמרין במס' ביצה בפרק ראשון. דף ד' ע"א.

[רעד] (ב) אמר רבא לולב בימין ואחרון בשמאל. סוכה ל"ז ע"ב והובא בבב"ג שם ובמח"ז, ולפנינו הגי' אמר רבה וכן הוא ברא"ש. וגם הר"ף ושכלי חלקט סי' שס"ח הביאו רבא.

גבוה מכולם. (ב) פ"י אלולב לחודיה, דאנו מברכין על גטילת לולב, ולא על גטילת אתרת. ולינבהה לאתרוג ספי, קס"ד הואיל וגבוה דקא אמר' היינו האי דאטרן לעיל שדרה של לולב צריך שיצא [למעלה] מן ההרס טפח. ובמינו גבוה משלשתן, לסיכך חשוב הוא, ונקרא כל האגד על שמו:

[רעה] (א) תנו רבנן לולב בין אגוד בין שאינו אגוד כשר, ר' יהודה אומר אגוד כשר, שאינו אגוד פסול, מאי טעמא דר' יהודה, יליף לקיחה [לקיחה] מאגודת אוזב, (ב) כתיב הכא ולקחתם לכם ביום הראשון (ויקרא כ"ג ט') וכתיב התם ולקחתם אגודת אוזב (שמות י"ב כ"ב) מה להלן אגודה אף כאן אגודה, ורבנן לא ילפי לקיחה לקיחה, (ג) פ"י לא ילפי, לא למדוה מרבתייהם, ושמא מקראות הללו לא לדרוש גזרה שוה זו נכתבו. (ד) כמאן אולא הא דתניא לולב מצוה לאגוד, לא אגוד כשר, כמאן, אי כר' יהודה כי לא אגוד אמאי כשר, אי כרבנן מאי מצוה [קא עבד]. לעולם כרבנן, ומאי מצוה משום שנאמר זה אלי ואנוהו (שמות ט"ז כ'), (ה) פ"י התנאה לפניו במצות, סוכה נאה, ציצית נאה, לולב נאה:

[רעו] (א) תנו רבנן הותר אגודו, אגודו כמין ירק, וליענביה מיענב, הא מני ר' יהודה היא (ב) דאמר עניבה קשירה היא, [אי] ר' יהודה אגד מעלייא בעי, האי תנא סבר לה כוותיה בחדא, ופליג עליה בחדא. (ג) פ"י הותר אגודו, של לולב ביום טוב [אגודו] בכריכה מעלייא בעלמא יכרוך האגד סביב ויתחוב ראשו בתוך הכרך, כמו שאוגדין אגודת ירק, ולא יקשור שני הראשין כאחד (שני) [כשאר] קשרים דקשר של קיימא מאכות מלאכות, וזה של קיימא שאינו חושש להתירו עולמית. וקא פריך וליענביה מיענב אמאי דחקת לי' ככי האי גוונא. וליענביה מיענב דהכי מקוים ספי דאיסור מלאכה ליכא דעניבה לאו קשירה. [ר' יהודה] היא כו', במסכת שבת [ק"י ע"א] דתניא חבל דלי שנפסק אינו קושרו אלא עונבו, ר' יהודה אומר כורך עליו סוגרא או ססקיא ובלבד שלא יענבו. אי ר' יהודה, קשר מעליא (סני) [בעי] כדתניא לעיל [שאינו] אגוד פסול דגמר מאגודת אוזב, והאי לאו אגד הוא. האי תנא סבר כוותיה בחדא ופליג עליה בחדא, [בלולב] דאין צריך אגד שמעיין [מהבא דבעיין] בלולב

(ג) פ"י אלולב לחודיה דאנו מברכין על גטילת לולב ולא על גטילת אתרוג. זה לא נמצא ברש"י בגמרא שם רק מה שחובא על ולינבהה לאתרוג ספי קס"ד כו', הוא לשון רש"י וחינו האי דאטרן לעיל לשון רש"י והוא דף ל"ב ע"ב. גם מה שחובא ובמינו גבוה משלשתן הוא לשון רש"י שם.

[רעה] (ב) תיר לולב בין אגוד כו'. סוכה ל"ג ע"ב. (ג) כתיב חכא כו'. חוספתי כמו שחא לנכון בגמרא שם וחשמים המעתיק מן אוזב עד אוזב. (ד) פ"י לא ילפי לא למדוה מרבתייהם כו'. הפ"י הזה לא נמצא ברש"י בגמרא. (ד) כמאן אולא הא דתניא. גמרא שם ובגמרא הגי' מאן תנא לחא דתיר. (ה) פ"י התנאה לפניו במצות. הוא לשון רש"י בגמרא שם וחסיים לפניו סוכה נאה ציצית נאה לולב נאה לא חובא ברש"י שם והוא נובע ממכילתא בשלה מסכת דרשיתא פ"ג זה אלי ואנוהו ר' ישמעאל אומר וכי אפשר לחנוות קונו אלא אתנאה לפניו במצות אעשה לולב נאה סוכה נאה ציצית נאה תפלה נאה, ר"ל תפילין.

[רעו] (ב) תיר חותר אגודו אגודו כמין ירק. סוכה ל"ג ע"ב ובגמרא הגי' תיר חותר אגודו ב"ש אגודו כמאנדה שם חותר ואמאי וליענביה מיענב. (ג) דאמר עניבה קשירה היא. עין שם בפירש"י. (ד) פ"י חותר אגודו של לולב כו' עד סוף חססן הוא לשון רש"י בגמרא שם. ותקתי בפנים כמו שהוא לנכון ברש"י שם.

קשר גמור שיקשור שני ראשי האגד ולא אונדן כאגודה של ירק דלאו אגודה היא, ואפילו רבנן דפליגי עליה דר' יהודה (דאמרינן) [ואמרין] לולב שאינו אגד כשר, מודו דמצוה לאוגדו כדנתיא לעיל משום זה אלי ואנוהו ואוקימנן כרבנן:

[רעז] (א) אמר חזקיה אמר ר' ירמיה משום ר' שמעון בן יוחי כל המצוות כולן אין אדם יוצא ידי חובתו בהן אלא דרך גדילתן, שנאמר עצי שיטים עומדים (שמות כ"ו ט"ו) ש"ס דרך גדילתן, (ב) התחתונה למטה והעליונה למעלה, (ג) שמעינן מהבא דצריך ליטול ארבעת מינין שבלולב דרך גדילתן כמו שגדילין [באילן]... אותו צד שמחובר יהא למטה, ואם הפכו לא יצא, וצריך ליטול ולברך פעם שנייה, והיכא דנקיט להו במנא דרך ביוון לא נפיק, אבל בסודרא או בשושיפא דרך (הבגד) [כבוד] הוא ונפיק. וכן הלכה, בהלכות גדולות:

[רעת] (א) תנן התם שתי הלחם ושני ככשי עצרת כיצד הוא עושה מניח שתי הלחם על [נבי] שני ככשים, ומניח ידו תחתיהם, ומניף ומוליך ומביא ומעלה ומוריד, (ב) [שנאמר אשר הונף ואשר הורם (שמות כ"ט כ"ז)] (ג) אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן מוליך ומביא למי (ד) [שארבע רוחות שלו מעלה ומוריד למין] ששמים וארץ שלו (ה) במערבא מתנו אמר ר' חמא בר עוקבא אמר ר' יוסי ברבי חנינא מוליך ומביא כדי לעצור (ו) [רוחות רעות, מעלה ומוריד כדי לעצור] מללים רעים, אמר ר' יוסי בר אבין זאת אומרת שירי מצוה מעכבין את הפורעניות, דהא תנופה והרמה

[רעז] (ב) אמר חזקיה אמר ר' ירמיה כ"ו. סוכה מ"ה ע"ב והובא בבב"ב ח' סוכה. (ג) התחתונה למטה והעליונה למעלה. הוא לשון רש"י בגמרא שם. (ג) שמעינן מהבא כ"ו. הוא לשון הבב"ב וכן פייס לפנינו בסדור "בהלכות גדולות" ובבב"ב הובא כך (פסק) שמעינן מהני שמועתא דהיכא דאפיך ליה ללולב או לאתרוג מיפס לא נפיק ידי חובתיה, והיכא דנקיט ליה במנא דרך ביוון לא נפיק, אבל ודאי בסודרא או בשושיפא דרך כבוד הוא ונפיק וכן הלכה.

[רעת] (ב) תנן התם. סוכה ל"ז ע"ב ובמשנה מנחות ס"א ע"א. (ג) שנאמר אשר חונף ואשר תורם. הוספתי כמו שהוא בגמרא שם. (ג) א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן. לפנינו ליתא בגמרא שם הסלות ר' חייא בר אבא רק אמר ר' יוחנן אבל במנחות ס"ב ע"א בגמרא שם הובא ג"כ א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן. (ד) [שהארבע רוחות שלו מעלה ומוריד למי]. הוספתי והשמים המעתיק מן למי עד למי. (ה) במערבא מתנו. גמרא שם. (ו) [רוחות רעות מעלה ומוריד כדי לעצור]. הוספתי והשמים המעתיק מן לעצור עד לעצור. זיבספיקתא דר"כ פסקא השמר (ע"ע) רב חמא בר עוקבא בש"ר יוסי בר חנינא אמר, מוליך ומביא לבטל רוחות קשות מעלה ומוריד לבטל מללים רעים. ר' סימון בשויביל אמר מוליך ומביא למי שחשולם שלו מעלה. ומוריד למי שהעליונים והתחתונים שלו. והעירותי בהערה מ"ד כ"ה גם בפסיקתא רבתי וילקוט אמור רמז תרמ"ג אבל בו"ר פכ"ח נחפז הסדר כי יחס דברי ר' חמא לר' סימון ודברי ר' סימון לר' חמא וכאשר לפנינו בפסיקתא הוא הנכון כמו שתראה בש"ס סוכה ל"ז ע"ב ומנחות ס"ב ע"א מוליך ומביא מעלה ומוריד א"ר בר אבא א"ר יוחנן מוליך ומביא למי שהרוחות [בסוכה שם שארבע רוחות] שלו מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו. במערבא מתנו חכי א"ר חמא בר עוקבא א"ר יוסי בר חנינא מוליך ומביא כדי לעצור רוחות רעות. מעלה ומוריד כדי לעצור מללים ע"כ עינינו הרואות כי הבבלי מביא דרש מערבי (שהוא א"י) בשם ר' חייא שהוא ממש כאשר לפנינו בפסיקתא אשר היא אגדה א"י וקרוי לאמת שאלה כוונה, ואחרי שהאמר הזה הוא בשם ר' יוסי בר חנינא יצדק מאד מאמרו במתהדרין י"ז ע"ב דכל במערבא תוא ר' יוסי בר חנינא ע"ש ורש"י בפירושו לחקרא כ"ג י"א תבאי ג"כ הדרש המערבי הזה.

שירי מצוה נניחו ועוצרות רוחות רעות ושללים רעים, (ז) אמר רבה וכן לולב. (ח) [פירוש] כיצד עושה, אותם שהוא צריך להניסם יחד חיים, כדכתיב והניף הכהן אותם על לחם הביכורים תנופה לפני ה' על שני כבשים [ויקרא כ"ג כ"ב] [הכבשים] חיים ובלחם יחד מניח את [שתי] הלחם על שני כבשים, ואע"ג דרישיה דקרא משמע אותם על לחם ילפינן במנחות מלחם המילואים דלחם למעלה. הוגף, היינו מוליך ומביא ונטליי"ר בלע"ז: הורם למעלה [ואין] עלייה בלא ירידה והאי קרא לאו בכבשי עצרת כתיב, אלא במילואים, וכולהו תנופות ילפינן [מינה]: למי שארבע רוחות שלו סי' מצוה זו אנו עושין לשמו כן מראה בהנפתן: זאת אומרת. הא דר' [יוחנן] [יוסי] דקאמר תנופה עוצרת רוחות רעות ושללים רעים: שירי מצוה, מצוה שהיא שיריים שאינה עיקר לעכב כסרה, אעפ"כ חשובה היא לעכב פורעניות: שהרי תנופה שירי מצוה היא, ואינה מעכבת, (ט) כדתניא בתורת כהנים ומייתנין [לה] (י) בנמרא דיומא לתנופה לכפר עליו, וכי תנופה מכסרת, והלא אינה כסרה אלא בדם, אלא שאם עשאה לתנופה (: שירי מצוה, ששיירה ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאילו לא [כיפר על] [עשאה מן] המוכחר, וכיפר, כלומר אעפ"כ וכיפר, שאין צריך להביא קרבן אחר: (יא) וכן לולב, מוליך ומביא מעלה ומוריד: וכן מצאתי בהלכות גדולות. (יב) תנו רבנן העושה לולב לעצמו, אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, נטלו לצאת בו אומר ברוך אקבוצ' על נטילת לולב, ומוליך ומביא ומעלה ומוריד. (יג) ור' חננאל איש רומי פירש ניצענו זה זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד, ששנינו במנחות דף [ס"א

(ז) אמר רבה. בנמרא שם (ל"ח ע"א) חגי' ואמר רבא. (ח) פירוש כיצד עושה בו' עד מעלה ומוריד. הוא לשון רש"י בנמרא שם על כיצד הוא עושה מניח שתי הלחם. והוספתי מלת 'פירוש'. (ט) כדתניא בתורת כהנים. הוא בפי' מצורע וחוא לשון רש"י מוכה ל"ח רע"א. (י) בנמרא דיומא. דף ח' ע"א. (יב) וכן לולב, מוליך ומביא מעלה ומוריד. הוא בפירש"י על המאמר בגמרא אמר רבה וכן לולב ומפרש מוליך ומביא מעלה ומוריד ועל זה תבוא וכן מצאתי בהלכות גדולות ת"ר העושה לולב לעצמו בו' וחוא לפנינו בבחי' ח' לולב והביא זה כי בבחי' סיים ומוליך ומביא ומעלה ומוריד, וגם במח"ז צד 424 כתוב וכן בהלכות גדולות מצאתי וכן למאמר שהביא אחר זה ת"ר העושה לולב בו' מוליך ומביא מעלה ומוריד, אבל כאשר חזבא בארז ח' לולב סי' שפ"ז נראת כי וכן מצאתי בהלכות גדולות הכונת רק לענין זמן וז"ל ובהלכות דרכ יתודאי נאמן תני הכי העושה לולב לעצמו אומר ברוך שהחיינו, נטלו לצאת בו' אומר על נטילת לולב מוליך ומביא מעלה ומוריד, אבל זמן לא מצריך 'כלל' ולפיכך כיון שבכך זמן ביום ראשון סגי בחכי ותו לא מירי. ואף כי המאמר בשנה בנמרא מוכח מ"ז ע"א תבוא בו' בשם בחגי, ועיין שכלי הקטש שלם סי' שס"ז שהאריך שם. (יג) ת"ר העושה לולב לעצמו בו'. סוכה מ"ז ע"א ותובא בבחי' ח' לולב. (יד) ור' חננאל איש רומי פירש ניצענו זה זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד בו'. כל הלשון הזה חזבא בפי' ר"ח חנדסם בש"ס דפוס ווילנא סוכה ל"ז ע"ב, וגם חתרוך ערך נע הביא כל הלשון הזה וטבע ספי' ר"ח לסוכה שם, וגם חריץ גיאת דף ק"יב הביא כל הלשון וכתב ורבי חננאל הכי אמר והביא כל דבריו. וגם הסנהיג ח' אתרוג סי' ל"ח הביא ושאל לגאונים אם חננאל אמר וזולת מוליך ומביא מעלה ומוריד ופי' ר"ח ונצענו זה זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד בו'. וגם בשפת הרשבי"א סי' תל"ז הביא בנצענו של לולב כבר עמדו על זה הראשונים ואין סומכין על דברי רבינו חננאל ז"ל שאמר שצריך לנענע בתולכתו ותובא שלש פעמים זולתי מוליך ומביא בו' ע"ש. ומה שהביא רש"י ור' חננאל איש רומי, יבנהו "איש רומי" כי בקצת חקדמונים המביאים דבריו נקרא ג"כ רבינו חננאל איש רומי ולדעת הרב ש"י ז"ל בתולדות ר"ח לפי שבאו להם ספריו דרך איטליא חשבו שהוא איש רומי וגם הרשבי"א בפי' ל"ב וסחסחם יבנהו ג"כ איש רומי.

ע"א] בעיני שתי הלחם וכבשי עצרת ואמר רבה החם וכן לולב, אלא שצריך לנענע בחולכה והוכחה שלש פעמים זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד, (יד) וכן קבלנו מאבינו האב זצ"ל (טו) והעמידנו [עיקר] דבר [מ]תלמוד ארץ ישראל:

[רעמ] (א) לולב הגזול והיבש פסול, [נקטם ראשו נפרצו עליו פסול], נסדרו עליו כשר, ר' יהודה אומר יאגדנו מלמעלה, (ב) ס' לולב כף של חמרי: גזול, פסול ולקחתם לכם כתיב, משלכם, (ג) והוא ליה מצוה הבאה בעבירה, ואשכחן קרא דאוסר מצוה הבאה בעבירה דכתיב והבאתם גזול [ו]את הפסח ואת החולה (מלאכי א' י"ג) גזול דומיא דפסח מה פסח שאין לו תקנה, (ד) לאחר זמן להקריבו שהרי מום קבוע עולמית [הוא], אף גזול, (ה) ילפינן מינה דאין לו תקנה אפילו ביאוש, דשמעינן ליה למריה דמייאש מינה דאמר ווי ליה לחסרון כים, ואע"ג דלענין מיקנא, (ו) אמרינן בנא קמא דקנייא ליה ביאוש והוי דידה, ואפילו הכי אקרובי למזבח לא, משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה: (ז) יבש פסול, לפי שאינו הדר: (ח) נפרצו עליו, אמר רב פפא נפרצו דעבד כי חופיא, (ט) ס' נפרצו עליו, משרדה שלו, שאינן מחוברין [אלא] על ידי אגודה, (י) כי חופיא שקורין אשקופא, ששמכדין בו את הבית, ועושין אותה מעלין של לולב החלושין מן השדרה ואוגרין מהן הרבה

(י) וכן קבלנו מאבינו האב זצ"ל. בכ"י ב' מחסדור וכן קבלנו מרבינו האב זצ"ל ובס' חסדרים וכן קבלנו מאבינו זצ"ל ובס' ח' 424 וכן קבלנו מרבינו הרב זצ"ל ובס' חסד' וכן קבלנו מרבינו האב (עם נקודות למעלה ויהי ר"ת אב בית דין) ובערך חסדרים הסלות וכן קבלנו מאבינו האב. ובהרי"ץ גיאת וכן קבלנו מרבינו האב ז"ל לכן גם לפנינו בסדר זצ"ל מרבינו האב לא מאבינו הרב והנקודות בסנהג' הם בשעות וכוון בזה לאבינו רבינו חושילא שחי' אביו של רבנו חננאל אבל כעת נגלה לפנינו ס' של ריה חננאל בש"ס דפוס ווילנא וכתוב שם בפירושו וכן קבלנו מרבינו האב זצ"ל לכן יותר לכתן וכן קבלנו מרבינו חאי זצ"ל. וגם ה' כן לפני חרשביא שחביא כחשובות שלו ס' רל"ז אנו סומכים על דברי רבינו חננאל שאמר כו' ומביא ראי' בשם רבינו חאי ז"ל הרי שגם לפנינו ה' חגי' וכן קבלנו מרבינו חאי וגם חב"י אריה ס' חרי"א הביא וכ"כ חרי"א בשם רב האב, ועיין גם בחרי"א פ"ג ס' כ"ו (ט) והעמידנו [עיקר] דבר [מ]תלמוד א"י. הוא לשון חרי"א שם. והוא בירושלמי סוכה פ"ג דף ג"ג סע"ד) ובר"ה שם גם בערך שם והרי"ץ גיאת ובסנהג' שם הוכח כל הלשון מירושלמי. והתוס' סוכה ל"ז ע"ב ד"ה כדי הביאו הירושלמי בשם חערך.

[רעמ] (ב) לולב הגזול והיבש פסול, משנה סוכה כ"ט ע"ב. (ג) ס' לולב כף ש' תסריס כו'. הוא פירשי במשנה שם. (ג) והוא ליה מצוה הבאה בעבירה. גמרא שם לי ע"א. (ד) לאחר זמן להקריבו. הוא בפירשי שם. (ה) ילפינן מינה כו' עד דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה. הוא לשון רש"י שם. (ו) אמרינן בב"ק, דף ס"ח ע"א. (ז) יבש פסול. הוא מוסב על המשנה שם כ"ט ע"ב והיבש פסול. והמלות 'לפי שאינו הדר' הוא חפ"י, ועי' בגמרא מה אתרוה בעי הדר אף לולב בעי הדר ובירשי שם לפנינו יבש דבעינן מצוה מתהדרת דכתיב זה אלי ואנוהו. ועי' בתוס' ד"ה לולב ששפירשי דלא כפי' רש"י ובס' ח' 425 חוכא בשם ירושלמי [סוכה פ"ג ח"א] יבש פסול משום דכתיב לא הסתים יתללו יה (תהלים קס"ו י"ז), כלומר כיון שתאו יבש הרי הוא כסא, ואינו כדו' להלל יה כו'. ודברי הירושלמי הביא גם חרי"א סוכה שם וחרי"א סוכה פ"ג ס' א' ע"ש וגם חרי"א ד' סוכה ס' ש"ז ובעל שכלי הלקט ס' ש"ט הביאו הירושלמי. (ח) נפרצו עליו אמר רב פפא נפרצו דעבד כי חופיא. הוא בגמרא שם ל"ב ע"א. (ט) פירוש נפרצו עליו משרדה שלו כו'. הוא לשון רש"י במשנה שם כ"ט ע"ב. (י) כי חופיא שקורין אשקופא ששמכדין בו את הבית כו'. רש"י בגמרא ל"ב ע"א. והסופ' לאו תדר הוא כ"ה ברשי במשנה.

ביחד. והאי לאו הדר הוא: (יא) נפרדו דאיפרוד איפרדי מחוברין הן שלמטה בשדרה, אלא שלמעלה ראשיהן נפרדין לכאן ולכאן כענפי אילן: (יב) נקטם ראשו פסול, (יג) אמר רב הונא בר חנינא לא שנו אלא שנקטם, אבל נסדק כשר, נסדק כשר, (יד) והתניא לולב כפוף כוונץ וסדוק עקום דומה למגל פסול [חרות פסול] דומה לחרות כשר, (טו) אמר רב פפא, והוא דעביד כהימנך, (טז) פ"י נסדק [נסדקין] ראשי העלין: כפוף, ראשו כפוף כאגמון (קורץ) [קוונץ] שיוצאין בשדרה שלו עוקצין כמין קוצין: עקום דומה למגל, חדא מילתא היא: חרות, קשה שנעשה חריות, שכן דרך הלולב עליו נושרין בימות הגשמים, והשדרה מתקשה ונעשה עץ; דומה לחרות, התחיל להתקשות, ועדיין לא נעשה עץ: אמר רב פפא הא דקתני סדוק פסול, לא שנסדקין ראשי עלין [אין] השדרה (יז) אלא דעביד כהימנך פיישייר של ברזל ושל סופרים שיש לו שני ראשים, שראשו אחת מפוצל [כך גדל] הלולב כמין [שתי] שדראות [מחיצות מחיצות] [מחצית] עלין לכאן [ומחיצות] עלין לכאן: (יח) ואמר רב פפא האי לולבא דסליק בחד הוצא, בעל מום [הוא] ופסול. (יט) פ"י שכל עליו עולין מצד אחד, (כ) בעי רב פפא נחלקה התיומה, (כא) שנעשה כמין שנימלה פסול, (כב) פ"י נחלקה התיומה שני [עלין עליונים] האמצעים ששם השדרה כולה נחלקו זה מזה, ונסדקה השדרה (עם) [עד] העלין שלמטה (מה) [מהם] תימות לפי שמדובקין [בתיומן] [כתאומים]. שמעינן מהכא דלולב יבש פסול,

(י) נפרדו דאיפרוד איפרדי. במשנה שם איתא נפרדו עליו כשר. ואמרו בגמרא דאיפרוד איפרדי. ומה שתובא מחוברין הן שלמטה כ"י הוא לשון רש"י במשנה על נפרדו. (י) נקטם ראשו פסול. משנה שם. (יג) אמר הונא בר חנינא כ"י. גמרא שם ל"א סע"ב ולפנינו ליתא, "בר חנינא". (יד) והתניא לולב כפוף כוונץ. וכו"ה בכ"י ב' וכו' חסדרים ובגמרא לפנינו שם והתניא לולב כפוף קוונץ. וכן תראה להלן שתובא פירש"י על קוונץ. אבל בפ"י הרי"ה בגמרא שם (ל"ב ע"א) היבא תניא לולב כפוף כוונץ בכ"ף והעריך ערך קוונץ חביא המאמר מסוכה לולב כפוף כוונץ ומפרש ענין צמיחה כמו כוונץ ובעל ערוך השלם חביא בשם כ"י איתא כוונץ קוונץ שתי נוסחאות נחערבו יחד וגם הרי"ף חביא תניא לולב כוונץ קוונץ וגרס ב' לשונות יחד ופ"י חרין כוונץ שעשו קטמים קטמים, קוונץ שיש בו קוצים ועינין בראש סוכה פ"ג ס"י ד' שהביא פירש"י והעריך ויש לחקן שם ובערוך ערך כוונץ. (טו) אמר רב פפא. שם ל"ב ע"א. (טז) פ"י נסדק [נסדקין] ראשי העלין כ"י. עד ומחצית עלין לכאן הוא לשון רש"י בגמרא שם. (יז) אלא דעביד כהימנך פיישייר של ברזל ושל סופרים שיש לו שני ראשים כ"י. הוא לשון רש"י בגמרא שם. והעריך ערך חמנך חביא בגמרא סוכה והוא דעביד כי חמנך, פ"י כלי של סוכה הוא שאוכלין בו פריים שלא יתו מכניסים ידם לפיהם והיו אוכלין בו בשדר והתיבות ולענין לולב שתי תוצין העליונים שהן תימות אם נפרדו זה מזה והמנך הוא כלי שיש בו שני ראשים (גאבעל). ועיין בערוך השלם מה שחביא בשם חראש' והגמ"י והר"יץ גיאת והחלה לזעזית תובא ברש"י בגמרא יפוצצ"ר. (יט) ואמר רב פפא האי לולבא. בגמרא לפנינו ואמר רבא. (יט) פ"י שכל עליו עולין מצד אחד. רש"י בגמרא שם על דסליק בחד הוצא. (כ) בעי רב פפא. גמרא שם. (כא) שנעשה כמין שנימלה פסול. הוא בגמרא שם בשם ר' יוחנן. גם הגי' התיומה. (כב) פ"י נחלקה התיומה שני עלין עליונים כ"י. הוא לשון רש"י בגמרא שם. ועיין במס' צד 425 ששם הלשון מתוקן וע"ש בהערה הרש"ה ז"ל שהאריך בזה ועיין בערוך השלם ערך תיים מה שהביא בשם רב חאמי גם מבה"ג והר"יץ גיאת ועיין גם בסנה"ג ה' סוכה ס"י י"ז ועיין בראש"י סוכה פ"ג ס"י ה'. ועיין בתוס' שם ד"ה נחלקה התיומה שהביאו את פירש"י.

(כג) מאותן שיכולין להבין שהוא יבש ממש ממראה שלו הראשון, (כד) אבל כבוש שקורין סלייש כשר, (כה) נקטם ראשו של לולב פסול, (כו) הגבוה שבו, אם נחתך ראש שני עלין הגבוהין מכולם קורא ראשו, אבל אם נסדק העלין כשר. (כז) נפרצו העלין, שאינן מחוברין בשדרה, אלא ע"י די האגר [פסול], וכל שכן אם נשרו מכל וכל שיהא פסול, וכגון שנפרצו או נשרו הרוב, אבל המיעוט כשר, וצריך שבכל אורך הלולב לא תהא מגולה השדרה מחמת דליכא ענפים דראוי לכסות בעינן, ולצד מטה של לולב צריך ליהדר שיהיו מתחילין העלין שלא יחסר השיעור: (כח) כסוף, קוץ, עקום, דומה למגל פסול [וכן] נחלקה התיומת או ניטלה:

[רפ] (א) גם זה מצאתי בהלכות גדולות, והיכא דלא איתנחיה ללולב מערב יום טוב בהושענא (מנחית) [מיתנת] ליה ביום טוב, (ב) כמעשה רבה בר רב שמואל ומר שמואל.

[רפא] (א) הדם הגזול והיבש פסול, נקטם ראשו או שנפרצו עליו, או (שיהא) [שהיו] ענביו מרוכות [מעלין] פסול, אי מיעטם כשר (ואם) [ואין] ממעטין ביום טוב, (ב) משום דקא מתקן מנא ביום טוב (שיהא) [שהיה] פסול ומכשירין, (ג) ס' נפרצו, נשרו: ענביו, פירי שבו הדומה לענבים: (ד) תיר יבשו (רובו עליו) [רוב עליו] ונשתירו בו כדי עלין לחין כשר, (ה) דבציר משלשה כדי עלין לא הוי עבות וכראש הכדים, אבל באמצעיתו לאו הדר הוא:

[רפב] (א) תנו רבנן ענף עץ עבות (ויקרא כג ט'), (ב) עץ שהוא עבות, וענפיו חופין את רובו, הוי אומר זה הדם: (ג) תנו רבנן [קלוע כמין] קליעה, ודומה

(כ) מאותן שיכולין להבין שהוא יבש ממש ממראה שלו הראשון. כבי ב' איתא כן מאותן שיכולין להבין שהוא יבש ממראה ממש לו הראשון ונשבר מחרת. ובסדרים מאותן שיכולין להבין שהוא יבש ממש ויותר לא חובא שם. ובבב"ז צד 426 חגי' כך: מאותם שיכולין להביא אחר. יבש פסול. יבש ממש ממראה שלו הראשון ונשבר מחרת וע"ש בהערות הרש"ה ח"ל. (כ) אבל כבוש שקורין סלייש, כ"ה בבב"ז ב' ובס' המדרים ובבב"ז, רק בבב"ז חגי' רג"ל פלייטש והוא חבלת אשר הביא רש"י שמות י"ח י"ח פלייטשר"א בלעיה, גם יש לתקן לפנינו כמובן במקום כבוש שענינו קמיטת וכווצה. (כס) נקטם ראשו של לולב פסול. מוסב על המשנה סוכה כ"ט ע"ב. (ס) הגבוה שבו כו'. זה פ' על נקטם ראשו אבל לא חובא ברש"י בגמרא. (ס) נפרצו העלין. זה מוסב ג"כ על המשנה שם ועיין בפירש"י במשנה. (סס) כסוף קוץ. מכאן תראה שלעל ח"י הנוסחא לפנינו קוץ במקום כוץ עיין לעיל תערת יד.

[רפ] (ב) גם זה מצאתי בהלכות גדולות והיכא דלא איתנחיה ללולב כו'. הוא לפנינו בבב"ז ח' לולב (ל"ד ע"א) וכן חריץ גיאות (דף צ"ט) הביא ובהלכות והיכא דלא איתנחיה ללולב וכו'. (ג) כמעשה רבה בר רב שמואל ומר שמואל. וכ"ה בס' הסדרים ובבב"ז ב' כמעשה רבה בר רב שמואל. והמלות "ומר שמואל" ליתא ובבב"ז שם איתא כמעשה דמר בר רב תנא ומר רב שמואל, ובבב"ז תוצאת חרב חילדעסחיימער כמעשה דמר בר רב חונא ומר רב שמואל. ובבב"ז צד 426 כמעשה רבה בר שמואל ומר שמואל. ומקום זה לא נחבר.

[רפא] (ב) הדם הגזול והיבש פסול כו'. משנה סוכה ל"ב ע"ב. (ג) משום דקא מתקן מנא ביום טוב וכו'. פסול ומכשירין. בגמרא שם ל"ג ע"ב ותא קא מתקן מנא ביום טוב ושירש"י מתקן מנא שהיה פסול ומכשירו. (ג) פ' נפרצו נשרו כו'. הוא לשון רש"י במשנה שם. (ד) תיר יבשו [רוב עליו]. כצ"ל ותוא בסוכה ל"ג ע"א. (ס) דבציר משלשה כדי עלין לא הוי עבות כו'. הוא לשון רש"י שם ועיין ברא"ש פ"ג דסוכה פ"י י'.

[רפב] (ב) תיר ענף עץ עבות. סוכה ל"ב ע"ב. (ג) עץ שהוא עבות" כן חובא בבב"ז וליתא בגמרא. (ג) תיר קלוע כמין קליעה. כצ"ל ותוא בגמרא שם.

סדר רשי

לשלשלת זה הרם: תגא [עץ] עבות כשר, ושאינו עבות פסול, היכי דמי עבות, אמר רב יהודה דקיימי תלת טרפי בחד קנא, ורב כהנא אמר [אפילו] תרי וחד, ורב אחא ברביה דרבא מהדר אתרי וחד הואיל ונפיק [מפומיה] דרב כהנא, אמר ליה מר בר אמימר לרב אשי אבא להווא הדס שומה קרי ליה, (ד) סי' [ענף] עץ עבות עץ שכלו ענף, שהעץ מחוסה בעלין על ידי שהן עשויין כשלשלת כקליעה ושרשרת ושוכבין על (אביהן) [אפיהן], ומורכבין זה על זה: תלתא תלתא טרפי בחד קנא, שלשה עלין בחד קנא, ויוצאין מתוך עוקץ [אחד]. תרי וחד, שני עלין בעוקץ אחד, ועלה אחד מלמטה ארוך, ועליה רכוב על השנים: מהדר (אחד ותרי) [אתרי וחד], ואע"ג דתלתא בחד קנא נמי כ"ש דכשירה, הואיל ונפק מפומיה דרב כהנא: אבא להווא, תרי וחד הדס שומה קרי ליה. (ה) והלכה כרב יהודה:

[רפג] (א) אמר רב חסדא הדס שומה לסוכה ועץ עבות ללולב. והאי הדס שומה פסול להושענא, בין לחודיה בין [בהרי] הדס אחרינא, (ב) והיכי דמי הדס שומה פרום דרברבן (אמירפא) [טרפיה] ופתיין:

[רפד] (א) תניא ר' ישמעאל אומר פרי עץ הדר (ויקרא כ"ג מ') אחד, כפות תמרים (שם) אחד, וענף עץ עבות (שם) שלשה, וערבי נחל (שם) שנים, אפילו שנים קטומין, ואחד שאינו קטום. ר' טרפון אומר [שלשה] אפילו שלשתן קטומין. ר' עקיבא אומר כשם שלולב אחד ואתרוג אחד, כך ערבה אחת והדס אחד, אמר [לן] ר' אלעזר יכול יהא אתרוג עמהם באגודה אחת, וכי נאמר וכפות הלא [לא] נאמר (וכפות) [אלא כפת] מניין (שמערכבין) [שמעכבין] זה את זה, ת"ל ולקחתם לכם (ויקרא שם שם), שתהא לקיחה תמה. ור' ישמעאל מה נפשך אי שלימין בעי, (ב) ליבעי [נמי כולהו], אי לא בעי שלימין אפילו חד נמי לא ליבעי, (ג) אבוייא אמר ר' חזון בר ר' ישמעאל אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' טרפון. (ד) סי' כפות תמרים אחד, משמע כפת כתיב: ענף אחד [עץ אחד] עבות [אחד] הרי שלשה. אפילו שנים קטומין אהרם קאי: יכול יאגדס כולם, ואפילו האתרוג עמהם: אמרת וכי נאמר וכפות תמרים וניהוי משמע [וי"] מוסיף על ענין ראשון לצרפו עם פרי עץ הדר, והלא לא נאמר אלא כפת, משמע בפני עצמו הוא ולא (מן) [עם] האתרוג, וענף עץ מוסב עליהן, שנא' בהן וי"ו, לפיכך נאגדס עם הלולב: שמעכבין זה עם זה, אם חיסר אחת מארבעתן אין כאן מצוה: תמה, שלימה דרש ולקחתם (:). [לקח תם] ור' ישמעאל [דמכשיר] שנים קטומין וחד מצריך שלם, היכן חלקן הכתוב אי בעי הדר ניבעי ככולהו, ואי לא בעי הדר ואפילו בחד לא נצריך: (ה) אמר ביריא,

(ד) סי' ענף עץ עבות כו'. כל הלשון הוא ספירשוי כגמרא שם. וגוף המאמר תוכא בבחיג שם. (ה) "הלכה רב יהודה" כ"ה בבחיג שם.

[רפג] (ב) אמר רב חסדא. סוכה י"ב ע"א והובא בבחיג. (ג) והאי הדס שומה כו'. תוא לשון תבחיג ותובא כיו"ץ גיאת דף ק"ב וע"ש מה שהביא בשם רב פלפואי ורב גמוראני ורב סערי ועיין בראש סי' פ"ג דסוכה סי' י"ד ועיין בסור א"ת ובב"י סי' תרנ"א. (ג) והיכי דמי חדס שומה כו'. הוא לשון תבחיג ותובא ג"כ כיו"ץ גיאת שם.

[רפד] (ב) תניא ר' ישמעאל אומר. סוכה ליד ע"ב. (ג) ליבעי [נמי כולהו כו'. הוספתי, והשמים מן ליבעי עד ליבעי. (ג) אבוייא אמר רבי. בגמרא ביראה א"ר אמי ובמחיו צד 427 אמר רב אמי א"ר. (ד) סי' כפות תמרים אחד כו'. כל הלשון עד דקמים כשר תוא לשון רשי כגמרא שם. (ה) אמר ביריא שם חכם. מזה נראה שלעיל צ"ל ביריא במקום אבוייא. ובמחיו

שם חכם: חזר בו ר' ישמעאל, מתחילת דבריו, ומכשר כחד ומיהו הדר בעי: הלכה כר' מרסון, להקל דקטום כשר. (ו) דסבר אע"ג דקטום הדר הוא, ש"ס נקטם ראשו של הדס כשר:

[רפ"ה] (א) ערבה: גזול לה ויבשה [פסולה], (ב) כלולב דלכם אכולהו קאי: (ג) נקטם ראשיה נפרצו עליה והצפצפה פסולה, כמושה ושנשרו מקצת עליה ושל בעל כשירה: (ד) פ"י צפצפה מין ערבה ועלה שלה ענול: (ה) כמושה פלצרי"א: ושל בעל, שנדלה בשדה שלא על הנחל: בעל, קרקע שאינה צריכה להשקות דסני לה בממר השמים, (ו) כדאיתא במשקין בית השלחין, בעל לישנא דמייכתותא כמו כי יבע(ו)ל בחור בתולה (ישעי"ס"ב ה') כדמתרגם ארי כמא דמתייב עלם עם בתולתא: [רפ"ו] (א) תנו רבנן ערבי נחל (ויקרא כ"ג מ'), הגדלים על הנחל, ד"א ערבי נחל שעלה שלה משוך כנחל, תניא אידך אין לי אלא ערבי נחל, של בעל ושל הרים מניין, ת"ל ערבי נחל מכל מקום. (ב) פ"י הגדילים על הנחל, נחלי מים מצוה בזו ומיהו של בעל כשרה. כתיב ערבי דמשמע לשון רבים: משוך [ולא] ענול פרט לצפצפה: (ג) ת"ר ערבי נחל שנדילים על הנחל, פרט לצפצפה [הגדילה בין ההרים]: [ת"ר אי זהו ערבה ואיזהו צפצפה] ערבה קנה שלה אדום ועלה שלה משוך [ופיה חלק], צפצפה קנה שלה לבן ועלה שלה ענול ופיה דומה למגל. (ד) פ"י קנה שלה, עץ שלה: ופיה חלק, חודן של עלין חלק ואינו עשוי פנימות: דומה למגל, מגל קציר פנימות שלה נוטות כולן לצד אחד [עמוקות] [עקומות] כלפי בית יד שלה. שמעינן מהכא שצריך להחמיר בדבר לפסול [ל]לולב כל ערבה שאין לה שלשה סימני הללו:

[רפ"ז] (א) אמר ר' יוסי אמר ר' יוחנן משום נחוניא איש בקעת בית חזרתן עשר נטיעות ערבה וניסוך המים הלכה למשה מסיני. (ב) ושמעון השומעו גירסא כסדר ששומעין, (ג) וכן בכל מקום עשר נטיעות משנה היא כסדר זרעים, ואינה ענין לכאן לכן לא פרשתי: (ד) ערבה למקדש להקיף את המזבח, דאילו ערבה

צד 427 חגי' רב אוויא שם חכם. (ו) דסבר אע"ג דקטום הדר הוא ש"ס נקטם ראשו של הדס כשר. זה לא נמצא ברש"י בגמרא שם.

[רפ"ח] (ב) ערבה גזולה. משנה סוכה ל"ג ע"ב. (ג) כלולב דלכם אכולהו קאי. רש"י במשנה שם והג"י שם ללולב במקום כלולב. (ג) נקטם ראשיה כו'. משנה שם. (ד) פ"י צפצפה כו'. הוא לשון רש"י במשנה שם. (ה) כמושה פלצרי"א. ברש"י שם פלצרי"א. (ו) כדאיתא במשקין בית השלחין, מ"ק דף ב' ע"א.

[רפ"ט] (ב) ת"ר ערבי נחל. סוכה ל"ג ע"ב בגמרא. (ג) פ"י הגדילים על הנחל כו'. רש"י בגמרא שם. (ג) ת"ר ערבי נחל. סוכה ל"ד ע"א. (ד) פ"י קנה שלה, עץ שלה כו'. הוא לשון רש"י בגמרא שם.

[רפ"י] (ב) א"ר יוסי א"ר יוחנן משום נחוניא איש בקעת בית חזרתן. בגמרא סוכה ל"ד ר"ע א"ר אסי א"ר יוחנן עשר נטיעות אבל בסוכה מ"ד ע"א איתא א"ר אסי א"ר יוחנן משום ר' נחוניא איש בקעת בית חזרתן. וכן חובא בבה"ג. (ג) ושמעון השומע כו'. פה הלשון משוכם וצ"ל פירוש אילו שלשה נשאלו בכית המדרש מנין להם מן התורה ותשיבו שחלכה למשה מסיני הם ושמעון השומע וגרסם כסדר ששמעם. (ג) וכן בכל מקום עשר נטיעות. משנה היא כסדר זרעים (שביעית פ"א מ"ו) ותוא לשון רש"י בגמרא סוכה שם. וכאן מ"ס ואינה ענין לכאן לכן לא פרשתי: כי פה נתקצר המסע והובא ברש"י בגמרא שם ע"ש אבל יען כי אין ענינה לכאן לכן לא הביאנו פה. (ד) ערבה למקדש להקיף את המזבח כו' עד אין

שכלולך מקרא נפקא, ניסוך המים לתמיד של שחר של שבעת ימי החג, שכל קרבנות של כל ימות השנה אין נסכיהם אלא יין [חזן מן החג בתמיד של שחר שצריך שני ניסוכין], (ה) אע"ג דנפקא לן מונסכיהם דנאמר בשני וכו', אסמכתא בעלמא היא:

[רפח] (א) אמר ר' אמי ערבה צריכה שיעור, ואינה ניטלת אלא בסני עצמה, (ב) ואין דבר אחר נאגד עמה שאינה מצוה: (ג) וכמה שיעורה אמר רב (חנן) [נחמן] שלש בדי עליו לחין. (ד) פי' שלשה ענפים שצריך שיהא כל אחד עליו עליו לחין. (ה) וכן הלכה וכן פסק ר' חננאל איש רומי:

[רפח] (א) אמר אייבו הוה [קאמינא] [קאמינא קמיה] דר' אלעזר בר' צדוק ואייתי ההוא גברא ערבה לקמיה, שקיל חביט חביט ולא בירך, קסבר מנהג נביאים הוא, (ב) בגבולין ולא יסוד נביאים, לפיכך אינה צריכה [ברכה], (ג) ואיבו וחזקיה בני ברתיה דרב אייתו ערבה לקמיה דרב, שקל חביט חביט ולא בירך, קסבר מנהג נביאים הוא. (ד) הילכך ערבה צריכה חיבוט, ואינה צריכה ברכה, כדאשכחן הלכה למעשה מכל הני דלא כרבי:

[רצ] (א) אתרוג היבש והגזול פסול, עלתה חזוית על רובו, ניטלה סיממחו נסדק נקלף [ניקב] וחסר כל שהוא פסול, עלתה חזוית על מיעוטו, ניטל עוקצו, ניקב ולא חסר [כל שהוא] כשר. אתרוג הכושי פסול, הירוק ככרתי ר' מאיר מכשיר ור' יהודה פסול. (ב) פי' חזוית כמין אבעבועות דקות, חיינ"א בלע"ז: [נמלה] סיממחו, ראש האתרוג, (ג) מפי רבי יעקב, (ד) ודוגמתו הסיממא של ריסון: ניקב וחסר כל שהוא חדא מילתא היא, דאילו ניקב ולא חסר שתחב [בן] מחט והוציאה כשר, כדקתני סיפא: עוקצו, וזכו, (ה) כמו בעוקצי תאנים: הכושי [שנא] מארץ כוש ושחור הוא: כרתי (ו) כרישין שקורין פור"ש:

נסכיהם אלא יין. הוא ג"כ לשון רש"י בגמרא שם. (ס) אע"ג דנפקא לן מונסכיהם דנאמר בשני וכו'. הוא מאסרם בתענית ב' ע"ב וע"ש בתוס' ד"ח מ"ס.

[רפח] (ב) אמר ר' אמי סוכה מיד רעיב. (ג) ואין דבר אחר נאגד עמה שאינה מצוה. הוא לשון רש"י שם על אינה ניטלת אלא בפני עצמה ובמקום שאינה מצוה איתא ברש"י שם דסוכה שהיא מצוה. (ג) וכמה שיעורה. גמרא שם. (ד) פי' שלשה ענפים שצריך שיהא כל אחד עליו עליו לחין. ברש"י בגמרא שם שלשה שיש בכל אחד עליו לחין. (ה) וכן חלכה וכן פסק ר' חננאל איש רומי. ר"ל חלכה כרב נחמן. ואשר הביא וכן פסק ר' חננאל איש רומי כוונתו לפי' רבינו חננאל בגמרא שם מיד ע"ב וכן הובא במח"ס פי' שס"ז (צד 429) וגם בעל שבלי הלקט חשלם פי' ש"ס"ט הביא וחלכתא כרב ששת אפילו עלה אחד בבד אחד סגיא וחלכו וכן כתב בעל הדבורות, וכן כתב רבינו חנן וזל חלכה כרב ששת, והביא ג"כ ורבינו חננאל ז"ל פסק כרב נחמן דבעינן שלשה בדי עליו לחין, ועיין בראש"ש סוכה מיד פי' סי' א' שחביט בשם תשובות חנאנוס חלכה כרב נחמן בדינו וחלכה כרב ששת באיסורי ע"ש.

[רפח] (ב) אמר איבו סוכה מיד עיב. (ג) בגבולין ולא יסוד נביאים לפיכך אינה צריכה ברכה. הוא פי' רש"י בגמרא שם. (ג) איבו וחזקיה כו'. גמרא שם. (ד) הילכך ערבה צריכה חיבוט כו'. הוא דברי רש"י וליהא ברש"י בגמרא.

[רצ] (ב) אתרוג חיבש כו' משנה סוכה ל"ד ע"ב. (ג) פי' חזוית כו'. לשון רש"י במשנה וחמלה לוועית שחובא ליהא ברש"י שם וחסר גם ככ"י ב', ובס' הסדרים בוריינא בלע"ז ובמח"ז ריינא בלע"ז. (ג) מפי רבי יעקב. הוא רבו של רש"י ר' יעקב בר יקר. (ד) ודוגמתו הסיממא של ריסון. עוקצין פי' ס"ג. (ה) כמו בעוקצי תאנים. סתדרין ס' ע"א. (ו) כרישין שקורין פור"ש. ברש"י בגמרא כרישים פור"י. וגם חקיקר בערך כרש הכיא כרישין בלע"ז פורי poireau (לחך).

סדור רשי

[רצא] (א) תנו רבנן פרי עץ הדר (ויקרא כ"ג ט'). עץ שמעם עצו ופריו שוה, הוי אומר זה אתרוג, רבי אומר אל תקרי הדר אלא הדיר מה דיר זה שיש בו גדולים וקטנים תמימים ובעלי טומים [כו'] אלא הכי קאמר עד שבאו קטנים עדיין גדולים קיימין. (ב) ד"א אל תקרי הדר אלא הדר, דבר הדר באילנו משנה לשנה. בן עזאי אומר אל תקרי הדר (ג) אלא אידור, שכן קורין בלשון יווני למים אידור, ואיזהו אילן הגדל על כל מים, הוי אומר זה אתרוג. (ד) פ"י פרי עץ, שהעץ כפרי בטעם שוה: הדיר, פרי עץ הדומה אילנו לדיר של צאן: (ה) אטו כולחו פירות לאו להון גדולים וקטנים, והלא כל תפוחי אילן אחד אינן שוות: הכי קאמר עד שבאין קטנים, כלומר גדולים וקטנים לאו של שנה אחת קאמר, אלא גדולים של אישתקד, וקטנים של שנה [זו], לפי שאתרוג דר [וגדל] באילן שתיים ושלש שנים, וכשבאין [והוטבין] [והוטבין] קטנים של עכשיו, עדיין גדולים דאישתקד קיימין בו. (ו) מה שאין בן בשאר אילנות, דאע"ג רבשאר אילנות יש נמי בהן תמימין ובעלי טומין, אין בהן גדולים כשבאין קטנים: (ז) הדר, [וההוא] [והוא היא] דרבי, אלא במשמעותא פליגי, מר דריש [ליה] לשון דיר, ומר דריש [ליה] לשון דירה. (ח) שגדל על כל מים, כל מים צריך בין לשאובין בין לגשמים, כשאין לו מי גשמים צריך להשקותו מים שאובין:

[רצב] (א) עלתה חזוית על מעוטו אמר רב חסדא לא שנו אלא במקום אחד, אבל בשנים ושלשה מקומות הוה ליה כמנומר ופסול, (ב) אמר רבא ובחוטמו אפילו כל שהוא: (ג) פ"י ובחוטמו, בעובי גובהו שמשמע משם ויורד לצר ראשו: אפילו כל שהוא פסול. שנראה שם לעינים יותר משאר מקומות שבאותו עובי אדם נותן עיניו:

[רצג] (א) ניטלה [פיטמתו]: אמר ר' יצחק ניטלה בוכנתו. (ב) ולפי שהוא חד ועשוי כמין בוכנא פילייר, זהו לשון מורי הזקן רבינו יעקב, (ג) אבל רבינו

[רצא] (ב) תיר פרי עץ הדר. סוכה ל"ח ע"א. (ג) ד"א אל תיקרי. בגמרא שם הגי' ר' אבהו אמר. (ג) אלא אידור. בעירך חגי' אלא תדור. (ד) פ"י פרי עץ כו'. הוא לשון רש"י בגמרא שם. (ס) אטו כולחו פירות לאו להון גדולים וקטנים. ברש"י בגמרא אטו כולחו אילני לית בהו פירות גדולים וקטנים. (ו) מה שאין בן בשאר אילנות כו' עד כשבאין קטנים. ליתא ברש"י בגמרא שם. (ז) הדר [והוא היא] דרבי כו' עד לשון דירה. הוא לשון רש"י שם. (ס) שגדל על כל מים עד סוף חסינן ליתא ברש"י בגמרא שם.

[רצב] (ב) עלתה חזוית כו'. סוכה ל"ח ע"ב. (ג) אמר רבא ובחוטמו אפילו כל שחאו. בגמרא שם אמר רבא ועל חוטמו ואפילו במשחו נמי פסול. (ג) פ"י ובחוטמו כו'. עד נותן עיניו. הוא לשון רש"י בגמרא שם.

[רצג] (ב) ניטלה פטמתו א"ר יצחק ניטלה בוכנתו. סוכה ל"ח ע"ב ולפנינו נטלה פטמתו. תנא ר' יצחק בן אלעזר נטלה בוכנתו. (ג) ולפי שחאו חד ועשוי כמין בוכנא פיליר זהו לשון מורי הזקן רבינו יעקב. הוא לשון רש"י בגמרא שם וחסר מלת "פירוש" ופי' רבינו יעקב מבואר יותר בפירושיו במשנה ל"ד ע"ב נטלה פטמתו. ראש אתרוג ספי רבי יעקב. ולדעתו פטמתו הוא חפרה שבראש האתרוג. ורבינו יעקב הוא רבינו יעקב בר יקר, רבו של רש"י ז"ל. (ג) אבל רבינו יצחק הלוי כו'. הוא ג"כ לשון רש"י בגמרא שם והוא היה ג"כ רבו של רש"י ז"ל. ולדעתו פטמתו ועוקצו שניחם בונב האתרוג, ועיין בתוס' שם ד"ה נטלה בוכנתו ובראש סוכה פ"ג ס"י פ"י ועיין בשבלי חלקם השלם ס"י ש"ס שחביא הפירוש בשם רבינו שלמה ז"ל וע"ש שחאריך בזה ועיין בריי"ץ גאות ח' לולב דף ק"ח ובצחק וינן שם ס"י קליר, ובחננוח ריש ח' אתרוג ס"י כ'.

יצחק הלוי היה מפרש פיטמתו ועוקצו שניהם בונב, עוקצו, שניטל העץ מה שהוא חוץ לגומא שבאתרוג כשר. פיטמתו שנתלש העוקץ מתוך האתרוג והיסרו, לפיכך פסול, והיינו דקתני ר' יצחק בן אלעזר ניטלה בוכנתו מה שנכנס בתוך האתרוג כבוכנא הנכנס [ומסכה] באסיתא, ולשון רבינו יעקב נראה לי, שלא מציו בשום מקום פיטמא עוקץ. (ד) עד כאן פירוש רבינו יעקב, וגם רבינו חננאל פירש [וזיל] וגראין הדברים (ה) שהוא (ראש) [דר] החוטם, (ו) כדתנן פיטמא של ריטון, (ז) אבל הא דאמר ר' יצחק הוא בוכנתא, (ח) הוא קנה העץ הנתון באתרוג, (ט) כמו בוכנתא, שם המדוך, (י) כדגרסינן בוכנא ואסיתא, ובאתרוג העץ שהוא תלוי בו (יא) (כאילו) [באילן] הוא כמין בוכנא, ובעיקר האתרוג [חקוק] כמין אסיתא, והעץ נתון בה, וקיימא לן נעקרה הבוכנא מן האסיתא חיישינן שמא ניטל מגופו עמו, והסר האתרוג ופסול, אבל אם הבוכנא [באתרוג] קיימת בתוך האסיתא, ונחתך העץ למעלה [ממנה] כשר, שהרי העיקר קיים, וזהו ניטל עוקצו כשר:

[רצד] (א) נקלף. אמר רבא האי אתרוגא (ב) דאיתגלד באהונא (ג) בכולה כשרה במקצתה פסול. (ד) פ' דאיגלד, נקלף: (באהינא) [כאהינא] תמרה אדומה, ואף זה לאחר שנקלף נהפך לאדמיתות כדרך כל הנקלפים בפירות: בכולה כשרה: במקצתה פסול דמגמר הוא:

[רצד] (א) ניקב. תני עולא בר חיננא ניקב [נקב] מפולש במשהו, שאינו

(ד) עד כאן פירש רבינו יעקב. לדעתו צ"ל עד כאן והמלות פ' רבינו יעקב יש למחוק. כי רש"י הביא ב' דעות חיינו של רבינו יעקב בר יקר וגם של ר' יצחק הלוי לכן אין ליסור עד כאן פ' רבינו יעקב. ובכ"י ב' מחסדור כתוב: עד כאן, פירש רבינו חננאל וגראין הדברים ר"ל עד כאן הוא פירשיו ואח"כ תובא פ' רבינו חננאל הסתחיל וגראין הדברים, וכס' הסדרים כתוב עד כאן, רבינו חננאל כמו כן פירש וגראין הדברים. וראיתי במחזיקי צד 481 הביא עד כאן פ' רבינו: גם ר"ה פירש גראין הדברים וכל מה שחובא בשם פ' ר"ה הוא נדפס בפ' הרי"ה בש"ס דפוס ווילנא (דף ל"ז ע"א) ד"ה ניטלה פיטמתה גראין הדברים וכו' ודברי הרי"ה הביא גם הערוך בערך פסם וחכמי התוס' סוכה ל"ז ע"א ד"ה נטלת הביאו פ' ר"ה בשם הערוך. והביאו שם גם פ' רבינו גרשום מאור הגולה שחובא בערוך. (ס) שתוא ראש החוטם. תקנתו דר החוטם כמו שחובא לנכון בפ' הרי"ה ובערוך ובתוס' שם. (י) כדתנן פיטמא של ריטון. עוקצין פ"ב מ"ג. (ז) אבל הא דאמר ר' יצחק. סוכה ל"ה סעיב וכל זה הוא לשון רבינו חננאל בפירוש שלו עד סוף הסימן. ובטעות חסריו המאמר במחזיקי צד 481 והציגו מן אבל הא דאמר יצחק סימן חדש. (ח) תוא קנה העץ. בפ' ר"ה הוא קצה העץ וכן תובא בערוך ובתוס' שם. (ט) כמו בוכנתא שם חסדוק. חלשון משובש וצ"ל כמו שחובא בפ' ר"ה כמו בוכנא, דגרסינן בשחיטת חולין (דף פ"ב ע"ב) תמי בוכנא דשפ' מדוכתיה מריפתה, ושם חסדוק בוכנא. (י) כדגרסינן. חולין ג"ב ע"א. (יב) כאילו. תקנתו באילן.

[רצד] (ב) אמר רבא. סוכה ל"ה ע"ב. (ג) דאיתגלד באהונא בכולה כשרה במקצתה פסול. בגמרא איתא כך תמי אתרוגא דאגלד כאהינא סומקא כשירה, וזא אנן תנן נקלף פסול, לא קשיא הא בכולה הא במקצתה. (ג) בכולה כשרה במקצתה פסול. הוא ג"כ פ' רש"י על לשון הגמרא (ל"ז ע"א) הא בכולה הא במקצתה. בתוס' ד"ה הא הביאו דברי רש"י, והביאו ורבינו חננאל פירש איפכא בכולה פסול כר. בפ' ר"ה הנדפס בש"ס ווילנא (ל"ה סעיב) הביא וז"ל נקלף אוקימנא בשנקלף כולו, כלומר נפשטת קליפתה החיצונה כולו פסול, אבל נקלף מסתתו ונשתייר מקצתו כשר. (ד) פ' דאיגלד נקלף כר. הוא לשון רש"י בגמרא שם.

[רצד] (ב) ניקב תני עולא בר חיננא. סוכה ל"ז ע"א ולפינו בר חיננא ותובא בבחי"ג ח' לזלב.

סדור רשי

מפולש בכאיסר. (ב) פ"י אניקב ולא חסר קאי, דמכשר תנא דמתניתין, ואתא האי תנא (דמתניתין) [לשמר] דאם מפולש שהוא מצידו לצידו, כדי שיראה נקב משני צדדין, ססול, (בין) נקב כל שהוא, אפילו של מחס, ונקב שאינו מפולש בכאיסר, אם רחב כאיסר ססול, אע"פ שלא חיסר כלום, כגון שתחב בו יחד עבה, ומתניתין בסחות מכאיסר, וכשאינו מפולש: (ג) וכמה שיעור איסר כדינרא מן זחא:

[רצון] (א) אתרוג כושי ססול. והתניא כושי כשר, דומה לכושי ססול. אמר אביי (בדתגן) [כי תגן] גמי מתניתין דומה לכושי תנן, (ב) רבינא אמר הא לן הא להו. (ג) פ"י דומה לכושי, שגדל כאן והרי הוא שחור: ססול שנדמה הוא לכושי, (ד) קוספריי"ש בלע"ז, (ה) אבל כושי עצמו היינו אורחיה וכשר: [הא לן והא להו] לעולם מתניתין כושי עצמו [גמי ססול], ולא קשיא מתניתין לבני ארץ ישראל הרחוקין מארץ [ישראל] [כושי] ואין רגילין בהן, ברייתא לבני בבל שקרובים לבני כושיים [ורגילין בהם] ומכל מקום גדל כאן ודומה לכושי (גראה) [גדמה] הוא וססול: [רצון] (א) תנו רבנן אתרוג תפוח סרוח כבוש שלוק [כושי] לבן ומנומר ססול, אתרוג ככדור ססול, וישאומרים אף התיום. אתרוג הבוסר ר' עקיבא סוסל, וחכמים מכשירין, גידלו בדפוס ועשאו כמין ברייה אחרת ססול. (ב) פ"י תפוח אונסילי"א, כגון שנפלו עליו נשמים בתלוש ותפוח, סרוח נרקב. לישנא אחרינא תפוח נרקב. סרוח, ריחו רע מחמת תולעים שאכלוהו: כבוש, בחומץ או בחרדל: שלוק, מבושל ביותר [באור] ברותחין, (ג) ככדור, העשוי כמין כדור עגול פלוס"א שאינו ארוך כשאר אתרוגין: התיום שנים דבוקין ביחד: (ד) הבוסר, קטן כמין פול לבן: (ה) [גידלו בדפוס], שעושה לו דפוס כשהוא קטן, ונותנו בתוכו במחבר וגדל כמדת הדפוס, דפוס פורמ"א, כל דבר העשוי [לעשות] למידתו דברים אחרים על גביו [כמו מנעלין] או בתוכו [וכו'] קרוי דפוס: כמין ברייה אחרת, שאינו דומה לאתרוג כלל. (ו) מעמא דכולהו הדר אמר רחמנא וליכא.

(ג) פ"י אניקב ולא חסר בר עד וכשאינו מפולש. תוא לשון רש"י בגמרא שם ותמלה, דמתניתין מחקתי כי בפעוץ חיא וליתא בכ"י ב' ובס' חסדרים, גם מלה "בין" מיותרת. (ג) וכמה שיעור איסר כדינרא מן זחא. יש לתקן כדינרא זחא ותוא לשון תבחיג בח' לולב שם וחגי' וכמה שיעור איסר כדינרא זחא ודברי הבחיג תוכאז בעיפור ה' לולב. ובכ"י ב' מחסורור כתוב וכמה שיעור איסור וחסר הסיום. ובס' חסדרים וכמה שיעור איסר כדינרא זחא ואין ספק שנשתבש מן כדינרא זחא. וראיתי בסחי' צד 481 תוכאז וכמה שיעור איסור כדינרא זחא. [רצון] (ב) אתרוג כושי ססול. מוכה ל"ו ע"א. (ג) רבינא אמר. בגמרא רבא אמר לא קשיא תוא לן ותא להו. (ג) פ"י בר עד סוף הסיום תוא לשון רש"י בגמרא שם. (ד) קוספריי"ש בלע"ז. ברש"י שם קוספריי"ש בלע"ז. (ה) אבל כושי עצמו היינו אורחיה וכשר. ברש"י שם אבל כושי עצמו היינו מעם דכשר דאורחיה תוא.

[רצון] (ב) ת"ר אתרוג תפוח סרוח. מוכה ל"ו ע"א. (ג) פ"י תפוח. רש"י בגמרא שם. (ג) ככדור העשוי כמין כדור עגול. תוא ג"כ ברש"י שם עיין בתוס' שם ד"ח אתרוג ומת שהביאו כדרשנין בספיקתא רבתי דברי חכמים כדרבנות ככדור של בעות בר תוא בספיקתא רבתי מ"ג וכן במדרש במיד פס"ו ובתנחומא בהעלותך פ"י מ"ז. (ד) הבוסר קטן כמין פול חלבן. עיין שם בתוס' ד"ח אתרוג הבוסר שלא נכון בעיניהם פ"י רש"י אולם רש"י מפרש מלה בוסר עפ"י מאמרים פסחים ג"ג רע"א ואמר רב תוא בוסר תוא גירוע תוא פול חלבן, פול חלבן סלקא דעק"ר תוא אומא שיעורו כפול חלבן. (ה) [גידלו בדפוס] שעושה לו דפוס כ"ר. תוא ג"כ ברש"י שם. (ו) מעמא דכולהו הדר אמר רחמנא וליכא. הסיום תזה ליתא ברש"י שם.

[רצח] (א) איתמר אתרוג שנקברו עכברים, אמר רב [אין] זה הדר, איני והאמר רב חנינא מטביל בה ונסיק ולר' חנינא קשיא מתניתין, בשלמא מתניתין לא קשיא ליה לרב חנינא, כאן ביום טוב ראשון כאן ביום טוב שני, אלא לרב קשיא, אמר לך רב שאני נקיבת עכברים דמאיסא, איכא דאמר אמר רב הרי זה הדר, דהא רב חנינא מטביל בה ונסיק [בה], ור' חנינא קשיא מתניתין, לא קשיא הא ביום טוב ראשון, הא ביום טוב שני. (ב) פ"י והא ר' חנינא מטביל בה, אוכל מקצתו: ונסיק ויוצא בה ידי חובתו בעותר ומבכר עליה, (ג) והא דנקט מטביל [שכל מאכלם ע"י טיבול היה], (ד) כדאמר בפסחים השמש מטביל [בכני מעיים ר' יצחק מטביל בירקא, ופרכינן לר' חנינא קשיא מתניתין, דתני חסר כל שהוא פסול, ומשנינן בשלמא מתניתין לר' חנינא לא קשיא, מתניתין ביום טוב ראשון שלקחתו מן התורה, ובענין לקיחה תמה [דכתיב ולקחתם לקיחה תמה], וביום טוב שני נסיק ביה רב חנינא, אע"ג דלא הוה שלם: אלא לרב, דאמר הרי אין זה הדר קשיא דרב חנינא, דהא לרב אפילו כשני לא נסיק, דהא מצוה הדורה כענין, הואיל ומזכירין שם שמים עליו, ומשנינן אמר לך רב אפילו רב חנינא מודה בה נמי דאין זה הדר ואפילו בשני נמי לא נסיק דשאני נקיבת עכברים דמאיסא: (ה) שמעינן מהכא שאפילו חסר האתרוג מעט כשר ביום טוב שני, כדאשכחן הלכה למעשה דמטביל בה ונסיק, וכן פסק רבינו חננאל דקיימא לן כר' חנינא ונקיבת עכברים מאיסא ופסולה דאולין לחומר:

[רצמ] (א) שיעור אתרוג קטן, ר' מאיר אומר כאנו, ר' יהודה [אומר] כביצה, ובגדול כרי שיאחו שנים בידו אחת, דברי ר' יהודה [ר' יוסי] אומר אפילו אחד בשתי ידיו, (ב) בקטן הלכה כר' יהודה, ובגדול הלכה כר' יוסי:

[ש] (א) וששאלתם לולב הגזול והיבש פסול, כך ראינו שהלכה כחכמים, ודאי [במקום שאיפשר להביא כשהן הדורים, אבל] במקום שאיפשר להביא כשהן

[רצח] (ב) איתמר כו', סוכה ל"ז ע"ב. (ג) פ"י והא ר' חנינא כו', הוא לשון רש"י בנמרא שם. (ג) והא דנקיט מטביל. הוספתי בפנים את החסר שהשמים המעתיק מן מטביל עד מטביל. (ד) כדאמר בפסחים. דף ק"ז ע"ב. (ה) שמעינן מהכא שאפילו חסר האתרוג מעט כשר ביום טוב שני כו'. וכן פסק רבינו חננאל דקו"ל כר' חנינא. עיין ברי"ף גיאת ה' לולב דף ק"ז שספרש מאמרם בסוכה שם באריכות, והביא שם דברי רב נטרונאי גאון דל ורבינו האי גאון ד"ל ודברי הרי"ף גיאת הובאו גם בסור א"ח ס' תרמ"ט וע"ש בב"י. וביוצחק ירנן שם ס' קפ"ט האריך בזה, ומבאר ג"כ דברי רש"י והביא שם שר' ישע"י חזקן בס' תסכיע הביא בשם רבינו חננאל דקו"ל כר' חנינא, ועיין גם בהמנהיג ח' לולב ס' כיא וכ"כ (דפוס בערלון צד 67) סח שכתב בזה, ועיין בשבחי' חשלה סוף ס' ש"ת, וגם בהגהת אשורי סוכה פ"ג ס' כ"ג חובא בשם אריז וכן פסק ר"ח חיינו כלשונא בתרא ותווא בארזי ס' שס"ט ע"ש. ודברי תרי"ח תמה בשם תנאם בויילנא סוכה דף ל"ז ע"ב ע"ש.

[רצמ] (ב) שיעור אתרוג קטן כו'. משנת סוכה ל"ד ע"ב. (ג) בקטן הלכה כר"י ובגדול הלכה כר' יוסי. הוא לשון הבה"ג וכן ברי"ף.

[ש] (ב) וששאלתם לולב הגזול והיבש פסול. כך ראינו שהלכה כחכמים כו'. זה נובע מהשוכות הגאונים שערי תשובה ס' ש"ג והובא שם התשובה בשם רב נטרונאי גאון ד"ל ופח בסדור נחקצו הלשון קצת, ואביא פה לשון התשובה כמו שהוצא בשערי תשובה: וששאלתם הא ראשון רבנן לולב הגזול והיבש פסול, הוכח דלא שכיח דשפיר מיניח סמכין אדרי' יהודה [דאמרין] סוכה ל"א ע"א ר' יהודה אומר אף יבשין] ומברכין עליה, או דלמא עכדינן כמתני' וחכמים בכמושי', ואמרין ליה ליבש, ואפילו היבא דלא איכא דשפיר מיניח הלכה מאי. כך תראנו מן השמים שהלכה

הדורין יוצאין ביבשין, ומנין שהוא כן, (ב) דתניא אמר ר' יהודה מעשה בכני ברק שהיו מורישין לבניהם ולבני בניהם ולא אמרו חכמים דבר, שלא כרצון חכמים עשו, אלא אמרו לו משם ראייה שעת הדחק שאני, וכן באתרוג בהדס ובערבה, במקום שאי אפשר להביא אותו [בשעה] הדורין יוצאין ביבשין:

[שא] (א) ולולב שיש בו הדסים כהילכתו, (ב) תלתא טרפא בחד קינא, אם בא להוסיף עליו כמה הדסים ולעשותו אנדרה אחת גדולה מן ההדס שאינו עבות, הרשות בידו, כיון דמצות לולב לא נתנו בו חכמים שיעור יותר משלשה עליון אפילו כחמור שבהן, עשה שלשתן כתקנן יוצא ידי חובתו, ואותן יתירין תוספת הן, ואין פוסלין את הכשרין, וכן מנהג בשתי ישיבות:

[שב] (א) אני החתום נשאלתי אם אומרים זמן בנשילת לולב בשני ימים טובים [הראשונים] של חג, הואיל ויום ראשון מן התורה, דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון [ויקרא כ"ג מ'). ויום שני ספק הוא, ודין [ללולב] כקידוש היום כיום ששנים

כחכמים דמתני' לולב הגזול והיבש פסול [סוכה כ"ט ע"ב] וכן אתרוג וכן חדס וכן ערבה ויבשין פסולין בין בירושלם ראשון בין ביבש שני, וכמושין כשרים דקאמרין [סוכה ל"א ע"א] וכולם כמושין כשרים ויבשים פסולים, אבל ודאי במקום שאפשר לחביא אותן כשהן חדרים, ואפילו בכמה פרסאות, הידור מצוה עדיף, אבל אם אין יכולין להביא אותן כל עיקר מילבשל יוצאין ביבש, דתניא אמר ר' יהודה מעשה בכני כרכין שהיו מורישין את לולביתן לבניהם ולא אמרו לו חכמים [דבר, אלא אמרו לו] משם ראייה שעת הדחק שאני ע"כ. והכוונה כי מיהו להו ר' יהודה ראייה מאותם שהיו מורישין אמרו לו אין שעת הדחק ראייה כלל, סכלל דמורו רבנן דבשעת הדחק יוצאין. ומצאתי בהמנהיג ח' לולב סי' י"ג שהביא תשובה בשם רב פלמו גאון דל קצת במגנן אחר. ועיין גם בס' האורה סי' צ"ז (צד 115). (ג) דתניא אמר ר' יהודה מעשה בכני ברק. סוכה ל"א ע"א והג' לפנינו מעשה בכני כרכין וכן יש לתקן לפנינו. וביירושלמי סוכה פ"ג ה"א אמר להן ר' יהודה וחלא במדינת חים מורישין לולביתן לבניהם ואמרו לו אין מביאין ראייה משעת הדחק.

[שא] (ב) ולולב שיש בו הדסים כהילכתו כו'. זה תובא ברי"ץ גיאת בסוף דף ק"ב בשם רב פלמו באיזה שינויים, וסיים ג"כ וכן מנהג בשתי ישיבות, והמנהיג ח' לולב סי' י"ח הביא ורב פלמו אמר כיון שיש בו שלשה חדסין עבות כרב יהודה יתן בו מטי שאינו עבות כמה שירצה וכן מנהג בשתי ישיבות, וכן כתבו רב סעדי' ורב נטרונאי ורב משה דל דהא סיב הדקל ועקרו הן כשרים לר' יהודה. ותובא כלשון שלפנינו בסדור בתשובות הגאונים שערי תשובה סי' ש"ח בשם רב שר שלום דל ושם הוא קצת ברחבה וסיים ג"כ וכן מנהג בשתי ישיבות ועיין ברמב"ם ח' לולב פ"ז ח"ז. (ג) תלתא טרפא בחד קינא. סוכה ל"ב ע"ב.

[שב] (ב) אני החתום נשאלתי ובסוף חתם שלמה בר שמשון. וכ"ה בכ"ז ב' ובס' הסדרים אבל בסה"ז סי' שער צד 484 תובא כל זה ובסוף צד 485 חתם שלמה בר יצחק והוא סעות הסעתיק, יען כי ראה אשר תובא באמצע המאמר כך מקובלני מסורי חזקן ר' יעקב בר יקר, ויען כי הוא חית רבו של רש"י ד"ל לכן הציג בסוף שלמה בר יצחק אבל הנכון כמו שהיה לפנינו וכן תראה כי הארז ח' סוכה ולולב סי' שס"ז הביא הדברים תמלה בשם ר' שלמה בר' שמשון דל וכן הרא"ש סוכה פ"ד סי' ב' הביא בשם ר' שלמה בר שמשון דל וכ"ה בשבלי תלקט השלם סי' שס"ז וגם האבודרהם הביא ר' שלמה בר שמשון, וראיתי בפרסם סי' ק"ץ תובא וכן שמעתי מרבינו שלמה בר' שמשון ג"ע שכל רבותינו ואפילו ר' יצחק לוי חסכים לדבר זה שלא לברך [ומן] כי אם ראשון בלבד, ובנחלת שרל צד 47 הביא ח"ל בתשב"ץ (מנהגי מהר"ם) כ"י קרוב לסוף מצאתי שני רבנים היו בדור אחר רבינו שלמה בר יצחק בעל הפירוש, ורבינו שלמה בר שמשון, ואותו ח' תותם עצמו ששון.

שאומר זמן על הכוס בשני של חג הסוכות אומר נמי [זמן] כנסילתו של לולב ביום שני [אן] אין אומר זמן אלא ביום ראשון בלבד, (ב) כך מקובלני ממורי חזקן ר' יעקב בר יקר, וכן דעת נטשה, שאין אומר זמן כנסילתו של לולב אלא ביום טוב ראשון, לפי שלא מצינו עיקר ושורש לברכה זו. לא בתלמוד, ולא במשנה, ולא בתוספתא, דכלל כלל אין חיוב ברכה זו אלא בשעת עשייתו של לולב בחול בשעת שאוגדו ומתקני ובסוכה נמי בשעת שעושין אותה, (ג) דתנו רבנן העושה [סוכה] לעצמו אומר שהחיינו וקיימנו וכו', נכנס לישב אומר אקבו"ץ לישב בסוכה, וכן העושה לולב לעצמו אומר שהחיינו וכו', נסלו לצאת בו אקבו"ץ על נטילת לולב, ותני תנא גבי סוכה הרי אם היתה עשויה ועומדת אם יכול לחדש בה דבר ביום טוב עצמו, כגון למימך בסתרי ולעיסרה בקרמים וסדינים המצויין מברך מיד שהחיינו, עיקר [חיוב] הוא [בשעת] מעשה, ואם אינו יכול לחדש בה דבר מברך שתים, בכניסתו אחת אסוכה ברישא, ואחת אומן, אבל כלולב לא מצריך בשעת נטילתו אלא אחת (בכניסתו) [בנטילתו], אלמא דכלל כלל ליכא ברכה דומן, אלא בשעת עשייה דהיינו בחול, אבל הראשונים שנהגו [לברך] שתים בנטילתו, הואיל [ואין] כל אדם עושה לעצמו לולב, אלא סומכין על של ציבור לכך מברך כל אדם שתים בנטילתו: וגם זו פליאה בעיני על מה סמכו, וכיון דחיוב ברכה זו אינה אלא בשעת עשייתו בחול, כיון שבירך זמן פעם אחת, למה לנו ליתן לברך ביום שני בין שיהא יום ראשון ודאי יום טוב [אן] ודאי חול, מה בכך, כיון שבירך פעם אחת זמן, אמאי חוזרין ומברכין [ביום שני] הלא אין עיקר חיובא אלא בחול, וגבי נר חנוכה [נמי] אין אומרים זמן (אבל) [אלא] ביום ראשון, והכי נמי הכא, דלא דמי לקידוש היום, דומן דכוס תלוי בקידוש היום טוב, וכיון דשתי קדושות הן מספיקא מקדשין, ואמרינן נמי זמן, אבל ברכה [זו] הואיל ואין תלוייה אלא בעשייתה ואסילו בחול, ואסילו בסוכה נמי אין אומרים זמן להדיא בשיבתה, אלא סמכין על אותו זמן שאומרים על הכוס, (ד) דאמר רב אשי חזינא לרב כהנא דמסדר כוליהו אכסא דקדושא, ומקדש ומברך זמן, ואי חיובא היא לומר זמן בשיבת סוכה ובנטילת לולב, ליתנייה(ו) בהדיא דאומר זמן עלייהו, דאמר גבי נר חנוכה ומקרא מגלה דהו (כהנך) מדרבנן וכל שכן בהנך מדאורייתא. (ה) ותו מצאתי כתוב בהלכות גדולות דלא צריך לומר זמן בסוכה ולולב דמני בדכסא. (ו) ובהלכות לולב דקמפרש מר

(ג) כך מקובלני ממורי חזקן ר' יעקב בר יקר. עיין חזקת שלפנית כי כל זה חס דברי ר' שלמה בר' שמשון זיל, ולפי זה רבינו יעקב בר יקר חיה גם סורו. ובס' ליקושים סתלכות אמריכל (שהחל הרב ר' נתן קורנויל ז"ל בחמשה קונטרסים) דף כ"ג ע"ב הביא רבותינו שבחורש אין אומרים זמן ביום שני אלוה וכן כתב רש"י שקבל מרבו ר' יעקב בר יקר שאין אומרים זמן ביום שני אלוה וכן בלח מוב עכ"ל וזה תבאני בסבאו לסדרש לקח טוב דף כ"פ ע"א ס' מ"א, מזה נראה שהיה חתום לפניו ר' שלמה בר יצחק לכן הביא זה בשם רש"י. (ג) דת"ר. סוכה מ"ו ע"א ולקוח מכה"ג ריש ה' סוכה ועיין לעיל ס' רכ"ח ובהערות שלי. (ד) דאמר רב אשי. סוכה שם ובמקום דמסדר כוליהו חגי' כנסרא דקאמר לתו לכולהו וגם הכה"ג ריש ח' סוכה הביא ג"כ כמו שהובא בסדרו וחמשים ומקדש ומברך זמן ליהא כנסרא. (ה) ותו מצאתי כתוב בהלכות גדולות דלא צריך לומר זמן בסוכה ולולב דמני בדכסא. כ"ח לפנינו בבב"ג ריש ח' סוכה וזיל חילכך זמן בין דעושה סוכה לעצמו ובין דעושה לולב לעצמו לא צריך למסר דמני בדכסא עכ"ל ועיין בראש סוכה פ"ד ס' ב'. (ו) ובהלכות לולב דקמפרש מר רב יהוראי תני חגי' כי חגי' במאמר שלפניו כתוב בהלכות גדולות (עיין חזקת שלפנית) ולמא לחכפול לחביא ובת' לולב דקמפרש מר רב יהוראי. רק

רב יהודאי תני הכי תגו רבנן העושה לולב לעצמו מברך שהחיינו וקיימנו וכו', נמלו לצאת בו אקבו"צ על נטילת לולב, ומוליך ומביא ומעלה ומוריד, אבל זמן לא מצריך כלל, לסיכך כיון שבירך ביום ראשון סני כהני, ותו לא מדי: שלמה בר שמשון: [שג] (א) לולב שלא נאגר אלא אגר [אחד] כשר, (ב) דרב יהודה קחה קחה מאגדת איוב יליף, ולא מצינו שום מניין אגדין ובחד סני, אבל לוי (ג) מצוה לאוגדו אפילו לרבנן [למטה] ולמעלה שלא יתפורו ענפי הערבה לכאן ולכאן, שלמה בר יצחק: [שד] (א) ביום שביעי של ערבה מנהג הוא לומר על הכל, בהוצאת התורה לקריית היום, כמו בשבת ויום טוב, ומתפללין כמו שמתפללין בחולו של מועד, אלא שאומר למסוף קדושה רבה, כבודו מלא עולם, ממקומו [הוא יפן], אחר הוא (להיות) [אלהינו], אדיר, ימלך, לדור ודור, מפני חסאנו, והשיאנו, רצה ומודים, ושים שלום, הושענא, ומקף שבע פעמים ושבע פזמונים בעמידה לפני התיבה, יתגדל תתקבל, ואומר אין כאלהינו.

[שה] (א) ואחרון בשביעי אסור באכילה אע"פ שעברה מצותו דהא איתקצאי לכולהו שבעה, ואיתקצאי נמי אף לבין השמשות, [וכיון דאיתקצאי לבין השמשות איתקצאי נמי לכולה יומא דשמיני] דשמיני ספק שביעי הוא, אבל בתשיעי ספק שמיני [דברי הכל] אכול בשמחה:

[שז] (א) בשמיני עצרת ליל התקדש חג, שמיני ספק שביעי הוא, ומקדש בסוכה, ואמר את יום שמיני חג העצרת הזה, וצריך לומר זמן, שהרי רגל בפני עצמו הוא, (ב) דקיימא לן הילכתא יחיבי יחיבין ברוכי לא מברכינן, ואחרון לא מתאכלא ביה, הואיל איתקצאי לשבעה אכתי לא נפיק מקדושתיה עד תשיעי ספק שמיני דבטל שם ספק שביעי לגמרי, ומיהו במקרא פשוט לא משנינן לקרות בו כיום השביעי, בהדי יום השמיני עצרת, כי היכי דלא ליזילול ביה ואתה קורא מקרא קודש ותחלוהו

אין ספק שכוון להלכות קצובות דרב יהודאי גאון ואף כי לא נמצא זה בחלכות קצובות דרב יהודאי גאון אשר תול חרב החכם מריה חיים מאיר הורוויץ (פראנקפורט תרמ"ב) בה' סוכה (צד 24) כי נתקצרו ולא כל מה שחובא בשם החלכות קצובות נמצאים שם. ובבחי' סוף ה' לולב הביא חסאמר ת"ר העושה לולב וחוא מגמרא סוכה מ"ו ע"א אבל הסיוס אבל זמן לא מצריך כלל לא חובא בבחי'.

[שג] (ב) לולב שלא נאגר כו'. עד סוף חסימן חובא כלשוננו בפרדס סוף ס' קצ"א. (ג) דרב יהודה קחה קחה מאגדת איוב יליף. סוכה ל"ג ע"א. (ג) מצוה לאוגדו אפילו לרבנן. בפרדס שם במעו' ס' לרבנן צ"ל אפילו לרבנן למעלה ולמטה אפילו שלא יתפורו ומלת אפילו מיותרת. [שד] (ב) ביום שביעי של ערבה. חובא במח"ו ס' שפ"ג (צד 444) ואחר הסיוס מסי' ש"ג אשר חתם שלמה בר יצחק שחוא גם במח"ו צד 486 נמצא במח"ו שם עוד מאמרים אשר לא חובא בסיו' המהחיל אתרו' בגימטריא שם מאות ועשר כו' וסוכב חולך עד צד 444. וכן בכ"ז ב' ובס' הסדרים הוא כמו לפנינו בכ"ז א' כ"י פארמא. והמאמר שלפנינו ביום שביעי של ערבה הוא באיזה שנים במח"ו שם, במקום שהוא לפנינו מנהג הוא לומר על הכל איתא במח"ו מנהג לומר ומירות של שבת על הכל בקול רם, ובמקום בהוצאת התורה לקריית היום במח"ו תנ"י ומנהג לתוציא כל ספרי תורה ולא לקריית היום התוצר כולם אלא דרך כבוד של מעלת תא, ובמקום כמו בשבת וירם במח"ו וכן בשמחת תורה ועיין במח"ו שם צד 446 תוספת דבריו. [שד] (ב) ואחרון בשביעי אסור באכילה. סוכה מ"ו ע"ב וע"ש בתוס' ד"ה אתרו' וכל זה תובא ג"כ במח"ו צד 446.

[שז] (ב) בשמי' ליל התקדש חג. חובא במח"ו שם ושם נמצאים תוספות ורשם עליהם אות ת'. (ג) דקיימא הלכתא. סוכה מ"ו ע"א.

בשם שביעי, ומהאי מעמא לא קרינן ביום שני בהדי חמשה עשר כיום שני של סבות, שלא לפסק קדושת היום מחזקתה לכאן ולכאן. (ג) ופרשת היום עשר תעשר הוא, בין שחל להיות [בשבת בין] בשאר ימים (ד) שכך שנינו בשמיני עצרת קרי מצות וחקים ובכור ומחמת מצות הענקה, דכי קאי בפסח כיום טוב [האחרון] קרי ליה תנא כל הבכור בהדיא, ש"מ דחג דומן אסיפה הוא, ורישא דשחא לחינוך שמיטין ויובלות, הזקיקו רבותינו להוסיף על כל הבכור [עשר תעשר] להכריז על המעשרות ולהכריז חוקי שמיטות, ולמצות הענקה העבר, (ה) ופתיחת יד לאבינונים, היינו דקתני מצות וחוקים ובכור, (ו) ומחמת חידוש הפרשה וחוב המעשר ייסדו לה בפיוטין קרובה מיוחדת, היא [איום] אמצה עשירייה, ושוררו עליה קיבוץ עשרונים ועשירות המצויינין בתורה על פי הלכות ואגדות (ורמו) [ורמז] המיוסד בסילוק הפרשה זו [נקראת] שתי פעמים בשנה, אחת של ראה אנכי, ואחת בשמיני עצרת, וכך התחיל השקפה ממעון קדשך מן השמים וכרך (משמכי) [משנני] עשר פעמים, ובדורו של קלירי עמד המשורר ואחז בידו שער יסודו לפיוט:

[שז] (א) גומרין הלל וקורין קהלת, אם עדן לא נקרא, ומוציאין שתי תורות וקורין חמש גברי [בפרשת] עשר תעשר, ואם שבת הוא קורין שבעה, והמסמיר קורא בפנחס, כיום שמיני [עצרת], וכנביא ויהי ככלות שלמה (כו) [וגו'] [מ"א ח' נ"ד] מתוך [שאוטרים] [שאמור בו] כיום השמיני שלח את העם, (שם שם ס"ו), למוסף מזכירין

(ג) ופרשת היום עשר תעשר הוא. בנמרא מגילה ל"א ע"א איתא וירם האחרון קורין כל הבכור וכתב רש"י שם אלא שמתחילין עשר תעשר ע"ש שכתב הטעם כוח וכן בפרס ס"י קפ"ט וביום שמיני ספק שביעי קורא מן עשר תעשר ועשה כרצון רבינו שלמה ושלם כל החכמים וזהו מעמו של רבינו שלמה גרסינן במס' מגילה כ"ו ע"ש וכל זה חובא גם בשביל חלקם שלם ס"י שעיב לפי דברי רבינו שלמה ז"ל צריך להתחיל עשר תעשר בין בחול בין בשבת כ"ו והביא שם כל המאמר כמו שהוא בפרס, ועיין גם בפרס בסוף בלקוסים (דף ג"ס סוף ע"ד) המתחיל פרשת עשר תעשר הובא ג"כ בסוכות כיום שמיני מתחילין בעשר תעשר וע"ש כל הענין בזה וכן הובא במח"צ צד 446 ובמח"צ שם צד 446 נמצא תוספת ורשום ת' (ר"ל תוספות) המתחלת ורש"י הורה כן וחביא כל חלשון אשר הוא בסוף הפרס בלקוסים שם שרשמי. (ד) שכך שנינו בשמיני עצרת קרי מצות וחקים ובכור. מגילה שם י"ט האחרון קורין כל הבכור מצות וחקים ובכור והגאון הרי"ב הביא שם הר"ן העתיק קורין מצות וחוקים וכל הבכור. וראיתי ברויץ גיאת דף קי"ז שהביא ז"ל והא דתנן בירם האחרון של חג קורין מצות וחקים ובכור, הכי אמר רבינו חאמי שמענו כי סימן הוא יש שקורין כי חמשה הוא ויעדין קורין אותו בא"י בירושלים, ויש שקורין ברכות שבאם בחוקותי בשביל ונתתי גשמים בעתם כי יום תזכרת גשמים הוא ויש שקורין כל הבכור, ואנו קורין כל הבכור ועיין גם בהאשכול צד 66 ובגחל אשכול שם. (ס) ופתיחת יד לאבינונים. בפרס בסוף בלקוסים ובסוכות עת הביצור והאסיף הוא וכדי להשמיע ולהזכיר חוקי הפרשה כדי שיתלקו העניינים ויתמכו האבינונים נחגו לאוסרת. ר"ל מתחילין בעשר תעשר. (ו) ומחמת חידוש הפרשה וחוב המעשר ייסדו לה בפיוטין קרובה מיוחדת היא [איום] אמצה עשירית ושוררו עליה קיבוץ עשרונים ועשירות המצויינים בתורה כ"ו, וכך התחיל השקפה כ"ו, ובדורו של קלירי עמד המשורר ואחז בידו שער יסודו לפיוט. הרב החוקר הרימ"ל צונץ ז"ל בספרו ליטעראטורגעשיכטע (בערלין 1866) צד 59 ס"י 81 הביא קרובה לש"ע כנראה היתה מתחלת איום אמצה עשירית והסילוק מתחיל השקפה מן השמים וכרך משנני עשר פעמים כ"ו, ושם בהערה הביא, ובדורו של קלירי עמד המשורר ואחז בידו שער יסודותיו לפיוט, כן נמצא בכ"י קובץ 169 בפארמא. וכמו כן בקובץ 858 ג"כ בפארמא והמקור הוא סדור רש"י עכ"ל, והכ"י קובץ 858 הוא הכ"י אשר נתתי לפניו הספר. [שז] (ב) גרסינן הלל וקורין קהלת כ"ו. חובא גם במח"צ צד 446.

משיב הרוח ומוריד הגשם, ואתה בחרתנו, ומפני המאילו ופסוקי דמוקה כסודרן למעלה, והשיאנו, (ב) עבודה והודאה וברכת כהנים:

[שח] בשמחת תורה גומרין את ההלל, יתגדל התקבל, וטרם יקרב להוציא את התורה ישוררו פסוקי יחד לשמחת תורה כמשוש חתן לקראת כלה, וכל העם עונים אחריו אתה הראת וכו', ופוסע הלאה מעט מעט ומשבח באלפא ביתא אלהי הרוחות וכו', וכשיעלו למגדל יזמרו על הכל, פותח (א) וקורא זאת הברכה, וקורא קמן וגדול לשם הברכות, ויגדלו נדרים לכבוד התורה, לקריאת חתן [יאמר] מרשות וכו'. שמנה פסוקים אחרונים שבתורה יחיד קורא, שלא להפסיק בפסירתו של יסוד העולם, הוא נקרא חתן הגומר את המצוה, כאילו עשה כולה, ונקראת על שמו, והוא נוטל ספר תורה בזרועו וגוללו, דין גדול ששכולם יקדש העולם ביינו בכל מקום על קריאת ספר תורה ואמר קדיש, ומביאין ספר תורה שני והוזר הלילה, חינוך התורה בהדרן עלך, פותח וקורא בראשית עם כל ימי היצירה ומנוחה, גם הוא חתן נעלה, כמחניך ונכנס לחופה, ונוטל ספר תורה בזרועו וגוללו, ואמר קדיש, ומביאין ספר תורה שלישי. וקורא המפסיד בפנחס ביום השמיני עצרת, ומפסיד בנביא ויעמוד שלמה, (ב) תפלת גמר הבנין בגמר החג, כך נהגו העם על פי הלכה, (ג) ורב יהודאי

(ג) עבודה והודאה וברכת כהנים. אחר זה נמצא במחז"ז שם מאמר אחר והוא שם בסימן שפ"ה ומתחיל יום תשיעי פסק שמיני קורין וזאת הברכה ונראה כי הוא תוספת כי סיים ואני מצאתי בספרים ישנים [שפסטרין] ויהי אחרי מות משה וכן מצאתי בחלכות הגאון רב אלפסי וצ"ל ואח"כ מ"י שפ"ז עד ס"י ת"ם נוסח הרשענות ומס"י ת"י עד תכ"ג נוסח תפלות לשמחת תורה כמו אתה הראית, אלוהי ה' זרע עבדיו, ידיר אל עדת לאומה אל אלהי הרוחות, מרשות, מושך חסד וכו', וכו', אשר בגלל אבות, לא קם נביא כמשה, מי עלה לטרומ, אשריכם ישראל, אשריך הר חעברים ובסוף סליקו הילכות סבות חוק שמעיה לא יזוק.

[שח] (ב) וקורא וזאת הברכה. מגילה ל"א ע"ב. (ג) תפילת גמר הבנין בגמר החג. כפי האשכול צד 65 הביא שכל חסדר שעשה שלמה ככלות הבית היה בסוכת. (ג) ורב יהודאי פסק בחלכות גדולות יקרא תחלה שלשה פסוקים ביהושע ויהי אחרי מות משה. לפיגו אין זכר מזה בבב"ג, ובסדר ר"ע ג' דף ג"ב ומפסיד במלכים ויעש שלמה [צ"ל] ויעמוד שלמה] ויש שפסטרין בראש יהושע ויהי אחרי מות משה. ותתוס' מגילה ל"א ע"א ד"ה לסחר הביאו ויש מקומות שנהגו להפסיד ביהי אחרי מות משה ושיבוש הוא שחרי חש"ס אין אוסר כן, וי"א שרב חאי גאון תיקן לומר ויהי אחרי מות משה אבל אינן יודעין הסברה אמאי שנה סדר חש"ס עכ"ל. והר"ף פ"ג דמגילה כתב למחר מפסטרין ויעמוד שלמה פ"א ויהי אחרי מות משה. וגם תרס"ב ד' תפילת פ"ג ת"י"ב כתב למחר קורין וזאת הברכה ומפסטרין ויעמוד שלמה, ויש שפסטרין ויהי אחרי מות משה וכתב שם בהגהות מייסגויות סח שפסטרין בשבתח תורה ויהי אחרי מות משה ובמגילה אמרו דמפסטרין ויהי ככלות [צ"ל] ויעמוד שלמה] משום דגאונים תקנו כן, שתוא מעין הפרשה שקראו ויסת משה ורשאים הגאונים לשנות עכ"ל. ותרא"ש מגילה פ"ד ס"י י' הביא ב"רם אחרון של חג מפסטרין ויעמוד שלמה לפני ה', וי"א ויהי אחרי מות משה, והכי איתא בירושלמי, ואין זכר סוח בירושלמי כמו שהעיר גם הרב בעל קרבן נחנאל שם וגם בעל שלטי הגבורים באלפסי כתב ובירושלמי יש שפסטרין ויהי אחרי, וגם ראינו בתאשכול צד 65 שהביא מפסטרין ויעמוד שלמה אבל נהגו להפסיד ויהי אחרי מות משה ע"פ ירושלמי ולפי שסימנו במתו נכון להפסיד בסאי דסליק מינה, והר"ף גיאת דף ק"ז הביא ומפסיד במלכים ויעמוד שלמה ויש שפסטרין ביהושע ויהי אחרי מות משה, ושוב ראינו כי גם במחז"ז צד 458 הביא ג"כ, ומפסיד ויעמוד שלמה כך נהגו העם ע"פ תהלכת ורב יהודאי גאון פסק בח"ג ויקרא תחילה ג' פסוקים ביהושע ויהי אחרי מות משה עד כאשר דברתי אל משה לשם עניינו של יום ואחר כן ויעמוד שלמה. ובא"ר ה' קריאת זועדים

מסק בהלכות גדולות, יקרא תחלה שלשה פסוקים ביהושע, ויהי אחרי מות משה עד כאשר דברתי אל משה ואחרי כן ויעמד שלמה, (ד) כהלכה שנייה, ועומד ומוסקין הצדקה בציבור איש איש ידבנו לבו ויחזר למקומו ופוחת באשרי, ויקרא תהלה ויעמדו כולם על עמדם ויאמרו כולם במגדל אשר בגלל אבות שליח אחת, ציבור יענו שנייה לה, ומחזירין את התורה למקומו, קדיש עד דאמין, ועומדין למוסף, אתה בחרתנו, מפני חמאינו פסוקי מוסף כמו שהן סדורין למעלה, והשיאנו עבודה והודאה וברכת כהנים:

הלכות חנוכה.

[שמי] (א) בחנוכה מתפלל אדם שמונה עשרה ובהודאה, כשמיניע המרחם כי לא תמו חסדיך מעולם (ב) מזכיר על הנסים וכו', וצריך להזכיר ברכת על הנסים [בברכת המזון בהודאה] (ג) דר' יצחק נפחא איקלע לבי ריש גלותא, סבר לאדכווי כנונה ירושלים, אמר ליה רב ששת כתפלה, מה תפלה בהודאה, אף ברכת המזון בהודאה: [שני] (א) המדליק נר חנוכה חייב לברך, והרואה נמי חייב לברך, דאמר רב חייה בר אשי אמר רב המדליק נר של חנוכה צריך לברך, רב ירמיה בר אבא ידידה אמר הרואה נר של חנוכה צריך לברך, מאי מברך, אמר רב יהודה המדליק ביום ראשון צריך לברך שלשה. בא"י אמ"ה אקבוצ' להדליק נר של חנוכה, ושעשה נסים, ושהחיינו: הרואה מברך שתים, מכאן ואילך המדליק מברך שתים, והרואה מברך אחת, והיכן ציונו, (ב) רב אובא אמר מלא תסור, (ג) ורב נחמן בר יצחק אמר משאל אביך וינדר וגו':

[שיא] (א) מצות נר חנוכה משתשקע החמה, עד שתכלה רגל מן השוק, (ב) תנו רבנן מצות נר חנוכה איש וביתו, והמהדרין נר לכל אחד, והמהדרין מן המהדרין בית שמאי ואמרים ביום ראשון מדליק שמונה מכאן ואילך (פחות) [פוחת והולך], בית הלל ואמרים ביום ראשון מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף [והולך], מעמידיה דבית שמאי מסרי החג, ושעמייהו דבית הלל משום דמעלין בקודש ואין מורידין:

מי שצדיק הביא חיל ובהיג כתוב שמפסירין אחרי מות, וי"א ויעמד שלמה ועיש מת שחביא חמקס שמפסירין אחרי מות בשם רב עמרם גם מה שאמר רבינו יצחק ברי' יהודה זיל ראינו שחובא זה בשם בח"ג כמו שחובא בסדור ואין זכר לפנינו בבחיג. (ד) כהלכת שנייה. ר"ל כפגולה ל"א ע"א.

[שמי] (ב) בחנוכה מתפלל אדם י"ח. חובא בפסחיו סי' רל"ד צד 198. (ג) מזכיר על הנסים וכו'. נוסח על הנסים חובא בסדור רע"ג צד 85 ובספחיו שם ויש איהו שינויים. ועיין ספי' סופרים סי' דח"ה. (ג) דר' יצחק נפחא איקלע לבי ריש גלותא. בגמרא בשבט כ"ד ע"א איתא רב תנא בר יהודה איקלע לבי רבא. ובבחיג ח' חנוכה רב חונא בריה דרב יחושע איקלע לבי ריש גלותא ובספחיו צד 199 דר' יצחק איקלע לבי ריש גלותא.

[שני] (ב) המדליק נר חנוכה. שבת כ"ג ע"א. (ג) רב אובא אמר. בסדור רע"ג כשעות רב אחא נתחברו אותיות ה' ו' ונעשית ח'. (ג) ורב נחמן בר יצחק. לפנינו בגמרא רב נחמיה אמר אבל בסדור רע"ג שם ובשאלותיו סי' כ"ז ובבחיג שם הגי' ג"כ רב נחמן בר יצחק כמו לפנינו בסדור.

[שיא] (ב) מצות נר חנוכה. שבת כ"א ע"ב והובא בפסחיו צד 199 ונוסף שם. (ג) ת"ר מצות נר חנוכה כו'. שם שם. (ג) מעמייתו דביש ספרי חתני. בגמרא שם מעמא דביש כנגד פרי חתני ופירשיו מתעמים והולכים בקרבנות דפרשת פנחס.